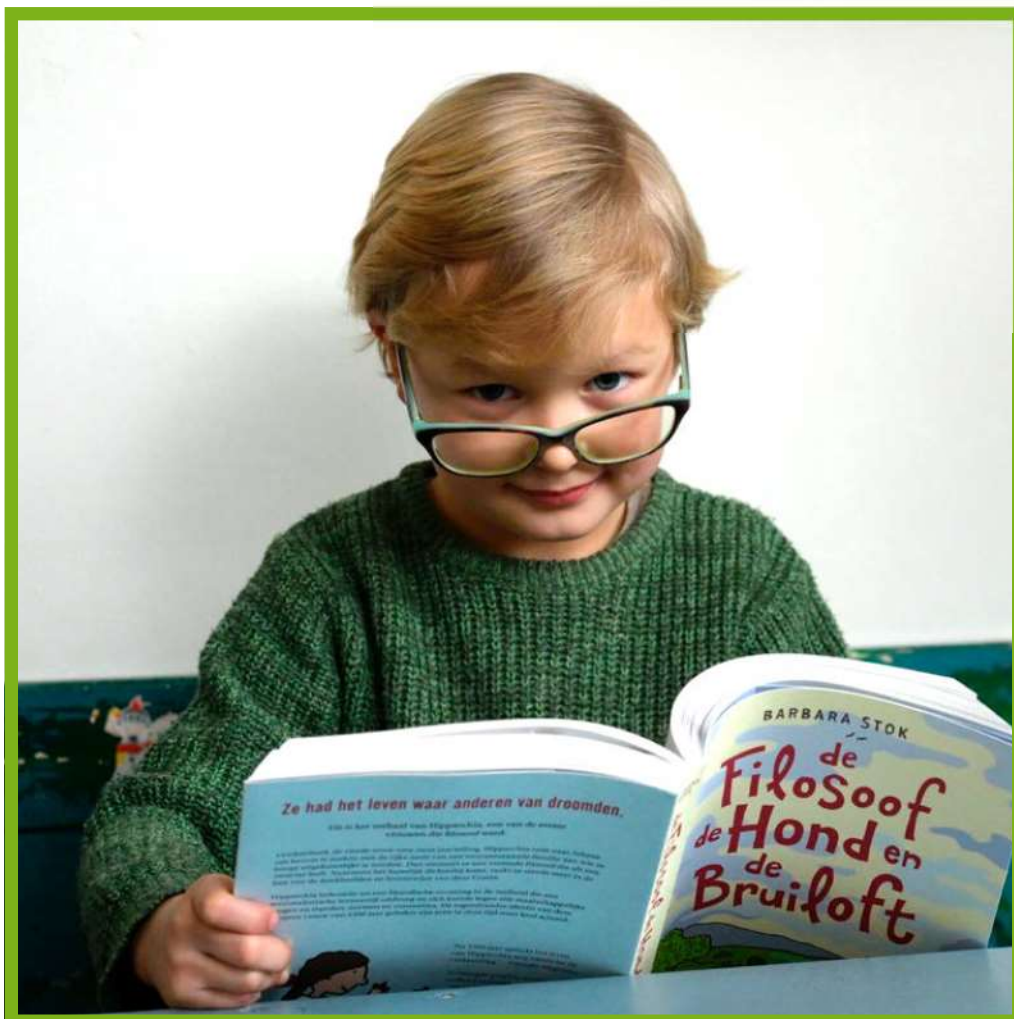

Vrienden MAGAZINE

● ISVW VRIENDEN

JAARGANG 29
NUMMER 1
MAART 2023

“Opvoeding is een kwestie van liefde, geduld en wijsheid. En de laatste twee groeien waar de eerste heerst.”

*(J. Ligthart,
Ned. onderwijzer en
schrijver 1859-1916)*

Inhoudsopgave

Vriendenmagazine nr. 1 - maart 2023 'Jong en wijs'

Van de Voorzitter	3
Agenda Activiteiten	4
Interview Marli Huijer	6 - 7
Aankondiging Vriendendag 21 mei	8
Filosoferen op de basisschool	10
Keukentafelgesprekken	11 - 23
Interview filosoferen met kinderen	16 - 17
Filosofische cafés	19 - 20
Blijven is nergens	21
Jong en wijs	24
Nieuwe Vrienden	26 - 27
Penningmeester op reis	28
Oproep bestuurder gezocht	30
Colofon	32

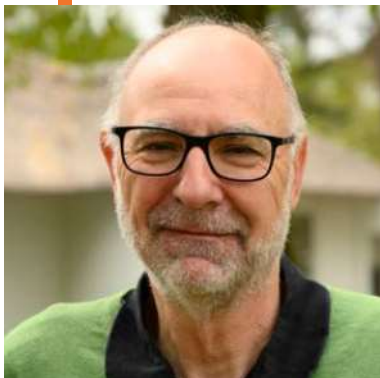
Vereniging voor
Filosofische praktijk

**DAG VAN DE
FILOSOFISCHE PRAKTIJK
ZATERDAG 22 APRIL 2023
ISVW, LEUSDEN**

Van de voorzitter

Mooie start

Door Fred Ahsmann

“Ze laten je nadenken over thema’s die in hun eigen leven spelen, maar die tegelijkertijd universeel genoeg zijn om aan te spreken. Toegepaste filosofie in hapklare brokjes, heerlijk.” Hiermee sloot Laura Molenaar haar bespreking van het boek *Onderhuidse verhalen* in Trouw af. Dit boek bevat de tien bekroonde essays van de Kitty van der Vliet essaywedstrijd, die door ISVW en de Vrienden gezamenlijk georganiseerd is. Het wordt het welkomstgeschenk voor nieuwe (betalende) leden van de Vriendenvereniging. Daarmee lost deze essaybundel het boek *Markante Vrienden* af, dat sinds het 100-jarige lustrum als welkomstcadeau aan hen werd verstrekt. Heerlijk zo’n recensie! En mooi dat we hiermee nieuwe leden kunnen laten zien wat wij als Vrienden van de ISVW doen.

Inmiddels zijn we aanbeland in de lente van 2023! We hebben ook alweer twee filosofische cafés achter de rug. En wat voor cafés! Er was heel veel belangstelling voor het januari-café met 75 deelnemers, waarin de winnaar van de Socratesbeker 2022, Jurriën Hamer, een uiteenzetting gaf over zijn visie op het thema *Vrije wil*. Het februari-café ging daar nog ver overheen. Maar liefst 95 belangstellenden luisterden naar Laura Starink’s visie op Rusland. Het maartcafé is ook weer goed bezocht. Het is verheugend om te zien dat de mogelijkheid om online het café bij te wonen ook voorziet in een behoefte. Zowel in januari als in februari waren er meer dan 10 online deelnemers. Het programma van de komende maanden belooft veel goeds, waaronder een Vriendendag met de titel ‘Wijsheid en pracht uit het land van de rijzende zon’. We hebben het dan over Japan en oosters denken.

We kijken natuurlijk vooruit naar de komende Algemene ledenvergadering, die in juni gepland staat. We zullen dan afscheid nemen van drie bestuursleden. Daarom ook hier mijn oproep voor kandidaten, die graag op actieve wijze hun schouders onder de Vrienden van de ISVW willen zetten. Uit ervaring weet ik dat je als bestuurslid een geprivilegieerde positie hebt om van binnenuit de ISVW te leren kennen en die veel voldoening kan geven.

Dit Vriendenmagazine bevat weer veel interessante informatie voor geïnteresseerden in de publieksfilosofie, geschreven door het ‘filosofisch publiek’ en geredigeerd door onze redactiecommissie, die met veel enthousiasme en energie gewerkt heeft aan de totstandkoming van deze editie. Dank daarvoor. Voor de lezer: veel leesplezier.

Oproep Vriendenwijsheid 18 juni 2023

Zondag 18 juni is er een filosofisch café dat geheel in het teken zal staan van wijsheid bij onze eigen Vrienden. We roepen Vrienden die kennis hebben van een filosofisch onderwerp of speciale vaardigheden hebben op om een workshop te begeleiden.

Het is de bedoeling dat die zondagmiddag workshops en lezingen of presentaties kunnen worden gevolgd van Vrienden die speciale kennis hebben van een publieksfilosofisch of actueel maatschappelijk thema.

Dus heb je iets te vertellen of te presenteren? Iets dat interessant voor anderen is? Iets waar je je al jaren in verdiept hebt? Iets dat je graag deelt met Vrienden en bezoekers van dit café?

Meld je dan aan als expert voor het filosofisch café ‘Vriendenwijsheid’ op 18 juni. Vermeld met een compacte samenvatting in een Word-document van zo’n 150 woorden wat de inhoud van je presentatie zal zijn en voeg een foto van jezelf bij van rond de 1 MB. Stuur je aanmelding vóór 20 mei aanstaande naar: rvdavoort@vrienden-isvw.nl

Agenda

Vrienden Activiteiten 2023

DATA	VRIENDEN ACTIVITEITEN EN CAFÉS
Zondag 15 januari 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Café met thema 'De vrije wil'. Jurriën Hamer won de Socratesbeker met zijn boek 'Waarom schurken pech hebben en helden geluk'. Lieke Asma stond met <i>Mijn intenties en ik</i> op de shortlist. In dit café zetten beiden hun kijk op de vrije wil uiteen en gaan met elkaar en de zaal hierover in gesprek.
Zondag 19 februari 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Café in het thema van de film 'Leviathan'. Regie Andrej Zvjagintsev. Ongeveer een jaar nadat Rusland Oekraïne binnenviel reflecteren we op deze film die het huidige corrupte Rusland laat zien. Met Laura Starink.
Zondag 19 maart 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Café met thema 'Designing the digital good'. In het kader van de Spinozalens staat Martha Nussbaums 'capability-benadering' centraal. Tevens presenteren de jonge winnaars van de hieraan verbonden ontwerpwedstrijd hun project 'Designing the digital good'.
Vrijdag 31 maart 2023	Uiterste datum voor het indienen van subsidieaanvragen voor uitzonderlijke initiatieven op het gebied van de publieksfilosofie.
Zondag 16 april 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Café rond het boek <i>Vrije staatkundige stellingen</i>. Filosofisch café met lezing van Erno Eskens en gesprek over het recent in modern Nederlands verschenen boek van Franciscus van den Enden.
Mei 2023	Besluit subsidieaanvragen voorjaar 2023.
Zondag 21 mei 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen (15-17 uur)	11-17 uur Vriendendag met thema 'Wijsheid en Pracht uit het Land van de Rijzende Zon'. Een dagprogramma van 11-17 uur met lezingen en workshops over Oosterse filosofie en cultuur, inclusief Japanse lunch en theeceremonie. I.s.m. Peter Jansen van De Vertraagde Tijd. Met Michel Dijkstra, Yvonne Schoutsen en Basil Claeys.
Zondag 18 juni 2023	13-17 uur ALV en café met thema 'Vriendenwijsheid'. Algemene ledenvergadering om 13 uur. Filosofisch café met workshops door deskundige Vrienden vanaf 15 uur.
Zondag 17 september 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Café 'Socratesbeker 2023'. Presentatie van het winnende boek.
Zondag 15 oktober 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Vrienden-Schrijfdialoog waarbij de Vrienden tijdens dit café een essay, gedicht, betoog of verhaal voordragen. Gesprek over het thema van de dialoog met schrijver en journalist Marc van Dijk.
Dinsdag 31 oktober 2023	Uiterste datum voor het indienen van subsidieaanvragen voor uitzonderlijke initiatieven op het gebied van de publieksfilosofie.
Zondag 19 november 2023 Kidscafé voor Kinderen & kleinkinderen	15-17 uur Filosofisch café
December 2023	Besluit subsidieaanvragen najaar 2023.

Het programma van de filosofische cafés wordt samengesteld door de cafécommissie. Deze bestaat momenteel uit: Frans van der Lem, Heike Kleinfeld, Luc Meuwese, Leo van der Meij, Fred Ahsmann en Rity van der Avoort. Deze commissie streeft naar variëteit en afwisseling in de onderwerpen en beoogt de relatie tussen belangstellenden in publieksfilosofie te verdiepen en te versterken. Wie graag wil meedenken over vorm en inhoud van de cafés, kan contact opnemen met een van de leden van de commissie.

Tijdens ieder café is er tegelijkertijd een Kidscafé met Brenda Raa, zodat kinderen en kleinkinderen ook mee kunnen filosoferen! Alle Vrienden ontvangen per café een uitnodiging per mail. Kijk voor de actuele informatie ook op de Vriendenwebsite: www.vrienden-isvw.nl

- Cafés met een groene punt hebben een presentatie van een project dat door de Vrienden is gesubsidieerd.

Week van de Kinderfilosofie

15 – 23 april 2023

Toen ik mij een aantal jaren geleden zorgen maakte over allerlei maatschappelijke ontwikkelingen ontdekte ik filosoferen met kinderen. Enthousiast meldde ik mij aan bij de beroepsopleiding van de ISVW en verheugde mij erop straks een bijdrage te kunnen leveren aan het ontwikkelen van vaardigheden bij kinderen, die mijns inziens hard nodig zijn in een snel veranderende en complexe samenleving.

Maar de opleiding ging niet door wegens te weinig aanmeldingen. Ik begreep niet hoe dat kon en realiseerde me dat nog veel te weinig mensen weten dat filosoferen met kinderen kan bijdragen aan een vreedzame samenleving. Vanuit dat besef zijn Marianne Scheeper en ik begonnen aan onze missie om middels de Week van de Kinderfilosofie een breed publiek het belang én het plezier van kinderfilosofie te laten ontdekken.

De waarde van filosoferen met kinderen

Tijdens het filosofisch café in november werd al duidelijk dat het gedachtegoed van filosofen als Socrates, Rousseau en Dewey het belang van filosoferen met kinderen onderstreept. Hoewel deze praktijk pas in de tweede helft van de vorige eeuw tot ontwikkeling kwam, zijn de opbrengsten van filosoferen met kinderen inmiddels door meerdere onderzoeken aangetoond. Toch is het filosoferen met kinderen nog geen gemeengoed. Niet in het onderwijs én niet daarbuiten.

Week van de Kinderfilosofie 2023

De Week van de Kinderfilosofie probeert daarom laagdrempelig filosofie in het leven van kinderen en hun begeleiders te brengen. Dat doen we door kinderfilosofie in die week in de schijnwerpers te zetten. Jaarlijks maken we iets leuks voor deelnemers dat zij gratis meekrijgen bij activiteiten tijdens de week. Dit jaar is dat een klein boekje waarmee kinderen al knippend en plakkend direct kunnen filosoferen over het thema 'Waarde'. Dit boekje zal weer op veel keukentafels terecht komen!

Alle kinderen die tijdens de Week filosoferen over waarde vormen dit jaar als het ware één grote Kinderkeuringsdienst van Waarde.

Door Christianne Verheugde

Wij zijn benieuwd wat kinderen van waarde vinden en verzorgen daarom een 'waardetransport'; met een grote schatkist bezoeken we diverse locaties waar gefilosofeerd wordt en nemen van elk iets symbolisch mee dat van waarde is.

samen spelen
met gedachten

Beste filosofische kinderboek

We hebben bovendien een nieuwe boekenprijs in het leven geroepen voor het Beste Filosofische Kinderboek. In onze ogen zijn boeken een laagdrempelige manier om filosofie in het leven van kinderen te brengen. Met deze prijs willen we extra aandacht vestigen op titels die jonge lezers aanzetten tot het stellen van filosofische vragen en nadenken over filosofische kwesties.

De Week bij de ISVW

Op zaterdag 22 april kijken we wat er in de schatkist terecht is gekomen en filosoferen daarover nog eens met kinderen. Dat gebeurt tijdens de VFP-dag op de ISVW en is openbaar toegankelijk. Die middag reiken we daar ook op een feestelijke manier de jury- en publieksprijs voor het Beste Filosofische Kinderboek uit. Kijk voor alle informatie over de Week van de Kinderfilosofie op www.weekvandekinderfilosofie.nl

Interview Marli Huijer

Door Fred Ahsmann en Rity van der Avoort

Dr. Marli Huijer (1955) is arts en emeritus hoogleraar Publieksfilosofie aan de Erasmus School of Philosophy, Erasmus Universiteit Rotterdam. Sinds jaar en dag heeft zij zich ingezet om de academische filosofie voor een breed publiek toegankelijk te maken. Ze is voorzitter van de Stichting Maand van de Filosofie en columniste in de Trouw. Ook was ze Denker des Vaderlands van 2015 tot 2017.

Sinds 2022 zijn de Vrienden van de ISVW sponsor van de Socratesbeker, een initiatief van Stichting Maand van de Filosofie. Tot en met 2025 is subsidie toegezegd, die de organisatie zal helpen om de Maand van de Filosofie en met name de prijs van de Socratesbeker beter onder de aandacht te krijgen.

Vanuit het bestuur van de Vrienden spraken Fred Ahsmann en Rity van der Avoort met Marli Huijer en vroegen haar naar het belang en de betekenis van publieksfilosofische activiteiten in onze samenleving en naar het belang van de subsidie die de Vrienden aan de Maand van de Filosofie hebben verstrekt.

De Maand van de Filosofie is genieten natuurlijk!

"In 2002 werd de Socratesbeker voor het eerst uitgereikt. Als voorzitter is de Maand van de Filosofie vooral genieten. Er verschijnen immers een essay en een kinderboek en de beker voor het prikkelendste filosofieboek van het voorafgaande jaar wordt uitgereikt. Op die manier krijgt het geschreven woord volop aandacht. We hebben een hooggekwalificeerde jury en zorgen ervoor dat met onze regels en randvoorwaarden de kwaliteit gewaarborgd is. We proberen in de jury van vijf mensen een mix te realiseren van jong en oud, man en vrouw en hebben ook aandacht voor diversiteit in de samenstelling. Een goed gekwalificeerde jury blijft van belang voor die kwaliteitsborging. De criteria om in aanmerking voor de beker te komen zijn hoge kwaliteit, originaliteit, toegankelijkheid en maatschappelijke relevantie.

Vanaf 1 april liggen elk jaar het kinderboek en het essay in de boekhandel. Die zijn daar exclusief te verkrijgen. Op 17 en 18 maart vond de bekendmaking van de nieuwe Denker des Vaderlands plaats. Al die uitgaven en activiteiten zoals de benoeming van de nieuwe Denker en de uitreiking van de Socratesbeker krijgen veel publiciteit. Dat heeft zijn weerslag op bijvoorbeeld de filosofische cafés, waar deze filosofen voor voordrachten en lezingen uitgenodigd worden. Het versterkt elkaar en dat is nodig in deze tijd. Aandacht krijgen in de media is een noodzaak en het is dan ook best bijzonder dat wij dat steeds beter voor elkaar krijgen. Dit jaar bijvoorbeeld zijn meerdere landelijke kranten aanwezig bij de lancering van de nieuwe Denker en is er tijdens de uitreiking van de Socratesbeker een live radioverslag.

Ik vind het belangrijk om de academische filosofie te verbinden met de publieksfilosofie. We wisselen elke twee jaar om die reden als het ook maar even kan een academische en publieksfilosofische Denker af. Paul van Tongeren is een academisch filosoof, dus in maart krijgt een publieksfilosoof (Marjan Slob red.) voor twee jaar de speld. Dit keer is dat uit handen van de rectoren van zowel

de UvA als de VU. Dát is nog eens een brug van de academische wereld naar de wereld van het publiek. Ik word daar blij van!"

Filosofie in de academie en voor het publiek

"Vanaf de jaren '90 is er een grote groep filosofen geweest die zich steeds meer verbreed heeft. Hannah Arendt had het in dit verband over 'inter esse', 'tussen zijn', en over het gesprek aangaan met de ander. In de publieke ruimte met elkaar spreken. Ze had het vaak over spreken-denken-handelen. Voor mij betekent het een actueel vraagstuk vanuit de filosofie benaderen en breed uitdragen. En soms ook handelingsperspectief bieden. Maar alles begint altijd met een vraag. Zelf beweeg ik graag tussen de filosofie van de academie en het publiek. Daarom noemde ik mezelf ook een 'tussendenker' in mijn periode als Denker des Vaderlands. Voor mij begint alles met het stellen van vragen, daarna kun je verschillende perspectieven schetsen, zonder dat je meteen de oplossing hoeft aan te dragen. Paul van Tongeren vond mij zelfs activistisch in het debat over de sluiting van kroegen tijdens de coronacrisis. Ik had toen mijn zorg uitgesproken over die sluiting omdat het een gebrek aan publieke ruimte betekende met de woorden: "beseffen jullie dat wel?" Nu ik met emeritaat ben, heeft Stine Jensen overigens mijn leerstoel in Rotterdam overgenomen."

De Vrienden hebben echt geholpen!

"Ja, ik kan wel zeggen dat de Vrienden ons met hun subsidie echt uit de problemen hebben geholpen! Je moet weten dat alle bestuursleden van onze Stichting Maand van de Filosofie vrijwillig hun werk doen. Van de opbrengst van het essay kunnen we de coördinator betalen. Door de coronajaren, met twee keer de boekhandels dicht in de Maand van de Filosofie, kregen we problemen met de financiën om alles rond te krijgen. We willen onze juryleden natuurlijk toch gewoon een reis-kostenvergoeding kunnen bieden. Je wil domweg niet alles via Zoom doen en elkaar gewoon ontmoeten. Afijn, we hebben flink bezuinigd en hebben het overleefd, maar het geld van de Vrienden was en is meer dan welkom. Nu verwacht ik dat we het nog jaren gaan volhouden! Want ja, als je geen geld hebt, dan komen er ook geen activiteiten. Nu kunnen we een goede PR regelen waardoor de uitstraling beter wordt. Het is een vlieg-wiel dat alles in gang zet. We denken erover om in de toekomst de uitgevers die boeken voor de Socratesbeker insturen een soort entreeticket te laten betalen voor hun inzendingen. Tenslotte genereert de Socratesbeker en alle publiciteit eromheen voor hen meer omzet. De komende jaren van mijn voorzitterschap wil ik dat graag regelen. Dankzij de bijdrage van de Vrienden verschaalt het niet, jullie geld schept mogelijkheden en daar zijn we erg blij mee!"

Dankzij de bijdrage van de Vrienden verschaalt het niet, jullie geld schept mogelijkheden en daar zijn we erg blij mee!

Ik doe werk dat na mij doorgaat

"Ik ben een radertje in de Maand van de Filosofie. Tijdens mijn kennismakingsgesprek als voorzitter heb ik aangegeven dat ik het ook niet erg vind om 'onzichtbare dingen' te doen. Het gaat mij vooral om het maken van een podium voor nieuwe denkers. Jonge mensen. Vanaf de jaren '90 ben ik al betrokken bij de publieksfilosofie. Mijn promovendi gaan daar ook weer mee door, het houdt niet op bij mij. Na mij gaat alles door.

Tja, je vraagt me of we niet te veel in een eigen bubbel zitten, maar wanneer spreek je van een bubbel en wanneer van een netwerk? Sloterdijk zegt dat je sferen nodig hebt om samen te zijn. Natuurlijk komt er een specifiek publiek naar de uitreiking van de Socratesbeker in Spui25. Die locatie heeft ook nog eens een academische uitstraling vanuit de universiteit. Maar zo lang er uitwisseling mogelijk is, vind ik bubbels niet zo erg. Liefst wel met een poreus wandje. Gelukkig is het nu veel minder gesloten dan vroeger. Ik kom zelf uit een streng religieus milieu en dat

was veel erger. Maar stuur vooral veel Vrienden naar de uitreiking van de Socratesbeker in april, zou ik zeggen!"

www.maandvandenfilosofie.nl

Het thema van de Maand van de Filosofie in april 2023 is 'Weerloos en Waardevol'. Op 12 april wordt de Socratesbeker uitgereikt aan de schrijver van het meest veelbelovende en prikkelende filosofieboek. De shortlist is inmiddels bekendgemaakt: Gijs van Oenen, Guido van der Knaap, Miriam Rasch, Peter Venmans en Theo Lijster.

Onder de vlag van de Maand van de Filosofie vinden, naast de toekenning van de Socratesbeker, nog veel meer activiteiten plaats. Zo wordt de nieuwe Denker des Vaderlands benoemd. Dat wordt Marjan Slob, de opvolger van Paul van Tongeren, die de afgelopen twee jaar deze rol had. Er wordt ook een kinderboek en essay uitgegeven. Het kinderboek 'Dát bedoel ik, zei de zalm', is geschreven door Joke van Leeuwen. Het filosofisch essay 2023 met de titel 'Wat is ruimte waard', is geschreven door Marjolijn van Heemstra. In de maand april zijn er door het hele land activiteiten die de moeite waard zijn om te bezoeken!

Bekijk het overzicht op www.maandvandenfilosofie.nl/agenda

Aankondiging

Wijsheid en Pracht uit het Land van de Rijzende Zon

Vriendendag 21 mei 2023

De Vriendendag 2023 op zondag 21 mei staat in het teken van oosters denken en de culturele achtergrond van Japan. Op deze dag laten we deelnemers kennismaken met uiteenlopende aspecten van de Japanse cultuur. We hebben deskundige inleiders en inspirerende workshopleiders bereid gevonden om hun expertise te delen met bezoekers van deze dag. Hieronder geven we alvast een voorproefje van de inhoud van het dagprogramma.

Dr. Michel Dijkstra, die momenteel werkt aan een overzichtswerk over oosters denken, start de dag met een lezing over de vraag 'Wat is Japanse filosofie? Spiegel voor het Westen.' Over het verschil in oosters en westers denken met aandacht voor Zenmeester Dōgen. Michel Dijkstra heeft diverse boeken op zijn naam staan waaronder Basisboek Oosterse Filosofie en De Essentie van Dōgen.

Yvonne Schoutsen sluit de dag af met een lezing over haar verblijf in Japan en over haar boek 'Tokiko, geschenk aan een Geisha'. Ze schreef deze familiegeschiedenis over de moeder van haar Japanse partner Yutaka Ito die de naam Tokiko droeg. Tokiko's pleegmoeder werd in de twintiger jaren opgeleid tot geisha in de Chinese havenstad Tsingtao, toentertijd een kolonie van Japan. Daarnaast schreef Yvonne Schoutsen het boek 'De magie van Shikoku, pelgrim op het eiland van 88 tempels' over haar wandeling van 1.200 km op het eiland Shikoku.

Basil Claeys, filosoof, net teruggekomen van een langer verblijf in Japan, zal in de middag een presentatie geven over zijn uitwisseling van een jaar als zeventienjarige westerse stadstiener in een Japans dorp en zijn studie van de Japanse taal. Ondertussen zeven jaar, een masterdiploma filosofie en een intensieve studie van het Japanse schrift verder, zal hij vanuit zijn persoonlijke ervaringen de Japanse cultuur, filosofie en taal bespreken.

De volgende workshops zijn te volgen:

- Sumi-e techniek, Japans penseelschilderen met Martha Goedings
- Raku techniek en Ikebana door Anke van der Kwaak
- Japanse theeceremonie met Takahide Suzuki (deze workshop is in het Engels)
- Origami, de mythe van de kraanvogel, met Anne Hesseling
- Boogschieten met Jac Rongen
- Japans lakwerk, demonstratie met Dave van Gompel en Japanse zoetwaren met Shiori Fujisawa
- Presentatie 'Een westerse tiener in Japan. Cultuurshock van formaat' met Basil Claeys

Iedereen kan genieten van een Japanse lunch rond het middaguur en Japanse hapjes na afloop van de laatste lezing.

Relevante boeken zijn deze dag aanwezig op de leestafel van Peter en alle inleiders zijn beschikbaar en bereid om te signeren.

Toegangsprijs is € 30,- voor Vrienden en € 35,- voor andere belangstellenden, dit is inclusief lunch, hapjes en twee consumptiemunten. Deelname aan de middagworkshops gaat op volgorde van aanmelding. Aanmelden kan vanaf 3 april via de website van de ISVW. Er is een livestream van de start- en slotlezing.

'Filosoferen op de basisschool'

Door Karin Glaubitz en Leo van der Meij

In september 2022 kregen we groen licht van de vrienden ISVW om in opdracht van CKN een start te maken met het project om lesmateriaal te ontwikkelen voor het filosoferen met kinderen op de basisschool. We beogen met dit project dat leerlingen uit groep 7 en 8 in het basisonderwijs met onze lessen zelfstandig aan de slag kunnen met een stuk of vier kleine filosofische onderzoeken. In deze eerste fase maken we dan ook zo'n vier lessen. Het lesmateriaal waarmee de kinderen zelfstandig gaan werken, is per les opgebouwd uit een drietal verdiepende stappen. We hebben met deze getrapte lesvorm meerdere doelen voor ogen:

In iedere eerste stap van de les maken leerlingen kennis met een korte originele tekst van een filosoof. Ze worden in het lesmateriaal begeleid bij het lezen ervan en gestimuleerd tot zelfreflectie. Ze leren over het leven van de filosoof en worden tot nadenken gezet over het denken van de denker aan de hand van vragen en creatieve werkvormen. Dit eerste onderdeel kan volledig zelfstandig worden gedaan.

In de tweede stap van de les gaan leerlingen, met hulp van een onderzoeksvraag en vragen-pad, met elkaar in gesprek in klein beraad, in groepjes van vier leerlingen.

De les wordt, in de derde stap, steeds afgesloten met een creatieve uitwerking die de groep als geheel kan doen; een rollenspel, collage of presentatie. Hierbij haken we aan bij een kwestie die verder reikt dan het individuele denken en verbonden wordt met sociale en maatschappelijke vraagstukken.

We hebben hiermee steeds in één les onderdelen als kennisoverdracht, oefening, zelfreflectie en sociale dialoog te pakken. Althans, dat gaan we natuurlijk testen! Dat maakt dit project voor ons juist zo bijzonder. We volgen de ervaringen en bevindingen van alle leerlingen uit onze onderzoeksgroep, ongeveer 100 leerlingen, op de voet doordat zij per les per deelnemer een online feedbackformulier invullen. Daarnaast worden leerkrachten goed geïnstrueerd over onze verwachtingen. Het belang van deze testfase zit in het feit dat leerkrachten de werkwijze, interactie en groepsdynamiek observeren, maar zich niet mengen in de inhoud en uitwerking. Ook de leerkrachten leveren ons een geregistreerde feedback aan.

We beogen met de eerste fase inzicht te krijgen in hoe en of we het filosoferen bij kinderen kunnen stimuleren met deze manier van zelfwerkzaamheid. Na deze pilot ontwikkelen we nog zo'n acht of tien lessen volgens de bijgestelde aanpak. We richten ons dan op de ontwikkeling van filosofische vaardigheden bij basisschoolleerlingen in bredere context van de school en op de manier waarop het materiaal in de school een plek krijgt.

Centrum Kinderfilosofie Nederland heeft ambitie!

Pelle: "Als er één mens is dat een overeenkomst heeft met een robot, geldt dat dan als overeenkomst?"

Lieve: "Mensen zijn allemaal anders, net als robots: die zijn ook allemaal anders. Dus als er dan één mens een overeenkomst heeft met een robot, dan is dat dus een overeenkomst tussen mensen en robots."

Mohammed: "Robots kun je allemaal precies gelijk maken, mensen niet. Dan geldt het weer niet. Als meer dan 50% van de mensen de overeenkomst heeft, dan is het een overeenkomst, anders niet."

Sophie: "Maar mensen lijken allemaal best wel op elkaar, en je kunt veel verschillende robots hebben die helemaal niet op elkaar lijken."

Mijn leerlingen uit groep 5 onderzoeken of er verschillen en overeenkomsten zijn tussen mensen en robots. Deze kinderen zijn niet tot één antwoord gekomen, omdat de schoolbel ging. Ze zullen het zogenaamd enig juiste antwoord betwijfelen. Ze zijn door te filosoferen gewend geraakt aan het feit dat je overal vragen over kunt stellen. Het is voor hen een spel, om de dingen van de verschillende kanten te bevragen. Sommigen verzuchten soms hardop, dan verlangen ze duidelijkheid. Maar het begint altijd weer te knagen. Luc, na een lange stilte: "Wat als sommige mensen opdrachten uitvoeren, zonder nadenken, zijn ze dan net als robots?"

Kinderfilosofen creëren voor kinderen op scholen en bijvoorbeeld bibliotheken de gelegenheid om samen het denken te oefenen. Lieve zegt dat alle mensen van elkaar verschillen. Als kinderfilosofen mensen zijn, dan verschillen ze dus allemaal van elkaar. Maar Sofie zegt dat mensen allemaal best wel op elkaar lijken. Dus als alle kinderfilosofen mensen zijn, dan lijken ze ook best wel op elkaar.

„Wat als sommige mensen opdrachten uitvoeren, zonder nadenken, zijn ze dan net als robots?"

Centrum Kinderfilosofie Nederland (CKN) gaat uit van beide: iedere kinderfilosoof onderscheidt zich van de ander, terwijl ze allemaal hetzelfde vak beoefenen. Het is onze missie om kinderfilosofie een vast onderdeel te laten zijn van het onderwijscurriculum en om pedagogische opvoedsituaties filosofischer te maken, waardoor er een pluriformiteit aan kinderfilosofen nodig is. Aan de andere kant wil CKN, samen met de opleiders in kinderfilosofie dat de kwaliteit van het aanbod in kinderfilo-

sografie hoog is. Om die reden is er sinds 2021 een beroepsstandaard voor beginnende kinderfilosofen (Level 1) en zelfstandige kinderfilosofen (Level 2). Inmiddels is het een groeiende beroepsgroep met momenteel ruim tachtig kinderfilosofen in Nederland en Vlaanderen.

Begin april 2023 lanceert CKN met trots haar nieuwe website: een interactief platform waar je je bij kunt aansluiten. Kinderfilosofen sluiten zich aan om er vindbaar te zijn voor toekomstige opdrachtgevers en opleiders voor aspirant kinderfilosofen. Wie zich aansluit kan zich bovendien gratis aanmelden voor de CKN-netwerkbijeenkomsten. De kennisbank is er voor iedereen die meer van kinderfilosofie wil weten, of er juist op wil publiceren. Nieuws en nieuwe ontwikkelingen spreiden we zoals vanouds via de nieuwsbrief.

Centrum Kinderfilosofie Nederland is in beweging. We vinden nieuwe kansen en mogelijkheden door te luisteren naar kinderfilosofen en scholen (PO en VO) in het veld en door ons te richten op duurzame ontwikkelingen in de samenleving. Wist u bijvoorbeeld dat kinderfilosofie uitstekend de burgerschapstaak van het onderwijs kan vervullen? We hopen dat alle kinderen en jongeren kunnen ervaren hoe leuk het is om samen te denken over eigen vragen en dan te beredeneren waarom je het niet eens bent met elkaar! Ga naar www.kinderfilosofie.nl en sluit je aan!

Door Paulien Hilbrink

CENTRUM
KINDERFILOSOFIE
NEDERLAND

"Hij was net op tijd om zijn artiesten te redden."

Filosofie aan de Keukentafel

Wanneer ben je wijs?

- Ik:** Ken jij iemand die wijs is?
- David:** Ja op zich.
- Ik:** Wie dan?
- David:** Lora, uit mijn klas.
- Ik:** Waarom vind je haar wijs?
- David:** Ten eerste omdat ze goed kan werken. En ze kan heel goed haar eigen mening geven. Ook al is dat niet altijd leuk.
- Ik:** Dus ze durft te zeggen wat ze denkt.
- David:** Klopt.
- Ik:** En die musical waar je nu mee bezig bent. Hoe heet die ook alweer?
- David:** The Greatest Showman.
- Ik:** Oh ja. Vind je de hoofdpersoon daarvan wijs?
- David:** Nee, hij maakt hele rare beslissingen.
- Ik:** Wat dan bijvoorbeeld?
- David:** Hij liet de artiesten van zijn eigen circus in de steek.
- Ik:** En toen?
- David:** Toen kwam er een grote brand en brandde zijn circus af. Hij was net op tijd om zijn artiesten te redden.
- Ik:** Moedig van hem. Was hij daarna wijzer?
- David:** Ja.
- Ik:** Dus omdat hij dat meemaakte en ervan leerde, maakte hij andere beslissingen en werd hij wijzer.
- David:** Inderdaad.

David (11 jaar) en zijn moeder Claudia (43 jaar, filosoof en communicatiespecialist) voeren een klein gesprek over grote onderwerpen.

Beeldrapportage

'Jong en wijs'

Deze foto's zijn gemaakt door Rosemarijn Krol. Rosemarijn is 22 jaar. Ze is fotograaf en kunstenaar bij Atelier De Wijde Doelen in Utrecht, een gerenommeerd atelier op het gebied van Outsider Kunst.

Afscheid eerste Fellow van de Vrienden en de ISVW Tim De Mey

11 December 2022

Met de première van zijn video-essay 'Als de waarheid een heks was ... kwam ze altijd boven water' hebben we feestelijk afscheid genomen van de allereerste Vrienden van de ISVW Fellow Tim De Mey. Dit video-essay volgt de Fellow in zijn poging om zo dicht mogelijk bij de waarheid te komen. In het najaar van 2022 verzorgde Tim daarnaast ook een aantal cursusweekenden met als thema 'Waarheidsliefde en waarheidsverval'.

Naast het video-essay kwamen op het slotevenement ook de andere resultaten aan bod waar Tim tijdens zijn Fellowship aan werkte, zoals de MOOC 'Voor zover we weten'. Onder leiding van presentator en moderator Florian Jacobs heeft collega Floris van der Pol Tim 'geroast', zijn werk kritisch tegen het licht gehouden en is met het publiek in gesprek gegaan over het terugdringen van waarheidsverval en het terugvinden van waarheidsliefde. Namens het bestuur van de Vrienden sprak Leo van der Meij.

Ook traden op het slotevenement de kunstenaar-filosofen op met wie Tim het video-essay maakte. Dat zijn celliste Saartje Van Camp (Spinvis), auteur Annelies Verbeke (Slaap en Veronderstellingen), beeldend kunstenaar Marijke de Pous en videograaf Stefan de Graaff.

Eind 2023 gaan de Vrienden samen met de ISVW weer een Fellowship starten.

Voor meer informatie over de optredende kunstenaars:

- saartjevancamp.info
- anneliesverbeke.com
- marijkedepous.com
- stefandegraaff.nl

Bekijk [hier](#) het video-essay.

Hoe jong, hoe wijs

*Hoe jong, hoe wijs
hoe onbezonnen*

*Je vraagt als kind
waarom het gaat
Je weet niet
en toch ook wel*

*En met je
open gelaat
wordt onbevangenheid
in het tedere
van je jeugd
omvat*

*Och weemoed
als je later
weer wat
wijzer wordt
Maar dan nóg
niet helemaal
de ware kern
van wijsheid
weet te vatten*

*Maar soms
als je lekker iets onwijs doet
kan je nog steeds
het kind in jezelf herpakken*

Door Anja Hoogenboom

Een onverwachte ontdekking

Door Maureen Astrid

Ik vind de brief als ik het dressoir aan het opruimen ben, niet bepaald mijn favoriete klusje. De brief is aan mij gericht, maar het zwierige handschrift herken ik niet. De randen van de envelop zijn al vergeeld. Hoe lang zou hij hier eigenlijk al gelegen hebben? Ik ga op zoek naar een briefopener en open de envelop. Toch aarzel ik even voor ik het papier eruit haal. Wil ik dit wel lezen? Mijn nieuwsgierigheid wint het al snel. "Oké, laat maar eens zien," zeg ik.

Juni 1974. Zo begint het. Mijn ogen vliegen over de regels. Hier en daar blijf ik even hangen, maar ik ga zo snel mogelijk naar het laatste vel papier. En ja, daar onderaan, staat de naam waar ik naar zocht: *Evelien*. Mijn eigen naam. Ik laat de brief verbaasd in mijn schoot vallen. Heb ik dit zelf geschreven, zo lang geleden? Waarom? Ik schud mijn hoofd. "Misschien moet ik gewoon eens rustig gaan lezen," bedenk ik me.

"Lieve Evelien, wat fijn om je zo te ontmoeten. Je zult wel verbaasd zijn, of herinner jij je dit nog?" staat er.

„Als ik de brief weer in de envelop wil doen zie ik dat er nog een papiertje in zit.

"Niet dus," zeg ik, nog steeds wat beduusd door deze vondst. Mijn gedachten gaan terug naar de zomer van 1974. Ik was nog geen 10 jaar, en we woonden in een doodgewoon rijtjeshuis ergens in Noord-Holland. Benieuwd naar de reden van deze brief lees ik verder. Het is een bonte verza-

meling dagelijkse gebeurtenissen en de typische observaties van een jong meisje. Van de meeste dingen herinner ik me weinig.

"Tja, toch wel heel bijzonder om dit nu te vinden," zeg ik. Als ik de brief weer in de envelop wil doen zie ik dat er nog een papiertje in zit. Ik vis het eruit en vouw het open. "Vergeet alsjeblieft niet om altijd te blijven zingen en dansen, want ik weet zeker dat je later meestal heel serieus zult willen zijn. Liefs van mij." Het hele papier is versierd met kleurrijke bloemen. Ik houd mijn adem in en voel een brok in mijn keel opkomen.

"Oh, kleine Evelien. Nu snap ik waarom je deze brief aan me schreef. Dank je wel." Even later prik ik de mooie boodschap op het kurken prikbord boven mijn bureau. "Zo, dat hangt daar mooi," zeg ik. Neuriënd loop ik terug naar de kamer, om het dressoir verder op te ruimen. Dat klusje lijkt ineens een stuk makkelijker te gaan.

Jong en wijs

Door Willemijn van Gaalen

Er bestaat zoiets als het Woordenboek Populair Taalgebruik. In dat woordenboek wordt het begrip 'wijs' aangeduid als geweldig (dat ziet er wijs uit), prachtig, leuk, te gek. In deze context krijgt het begrip een vlotte, vrolijke betekenis. Dat is dus heel anders dan het 'oud en grijs' waaraan het begrip vaak als vanzelfsprekend wordt gekoppeld. Wie de moeite neemt even te googelen op 'jonge filosofen' weet wel beter.

Als 'newbie' (beginneling, nieuwkomer) in de filosofie mag ik een bijdrage leveren aan dit magazine, waarbij mijn persoonlijke wijs-begeerte als uitgangspunt dient. De tekst die voor u ligt heeft als thema 'Jong en wijs'. Daarbij bedenk ik dat ik, ondanks het feit dat ik de leeftijd van 60 ruim ben gepasseerd, nog in de kinderschoenen sta wanneer ik mijn ontwikkeling op het gebied van de filosofie beschouw.

Tijdens het eerste weekend van de Seneca Masterclass in februari van dit jaar stelde een van mijn medecursisten hardop nadenkend de vraag: 'Kan een kind ook wijs

zijn?' Alles in mij zei direct: já. Ik dacht aan mijn eigen (klein)kinderen en de manier waarop zij heel jong al aardig wijs uit de hoek konden komen. 'Kwam hij jou tegen of kwam jij hem tegen?' is bij ons een klas-sieker geworden. Maar ik dacht ook aan mijzelf. Ik ben blij dat ik mij nog kind kan

voelen, ook - of misschien zelfs juist - waar het op leren aankomt.

Ik leer tijdens de masterclass over wijs en over wijzen en hoe meer ik me erin verdiep, hoe minder wijs ik me voel. Maar het streven is daar en ik begin te ontdekken dat ik, naarmate ik meer leer, steeds minder weet. Maar dat klopt ook, zo heb ik inmiddels mogen leren.

Ouder worden brengt met zich mee dat de tijd om te leren elke dag korter wordt. De lesstof neemt echter alleen maar toe in mijn ogen. Steeds ontdek ik weer een pad dat ik graag wil bewandelen, met alle bijbehorende vragen van dien. Mijn cursus-opties worden talrijker en de inhoud van mijn boekenkast groeit mee. Ik blijf leren en merk dat ik er steeds meer van geniet, ook van het delen van het geleerde met mijn omgeving. Gedachtewisselingen krijgen steeds meer diepte en betekenis en ik kijk soms met verwondering naar mijzelf.

Jong en wijs. Ik doe eraan. Best 'wijs' dus!

Islam

Bloeiperiode en hedendaagse crisis in de moslimwereld

Auteur: **Ahmet Kuru, vertaald en toegelicht door Rudi Holzhauser**

Uitgever: **Ertsberg, verwachte verschijningsdatum mei 2023**

In het vorige nummer van het Vriendenmagazine stond dit vertaalproject al gesignaleerd. In dit nummer kan ik iets meer zeggen over mijn motivatie, over de inhoud van het boek en de inbedding van Ahmet Kuru's onderzoeksresultaten in een aantal lopende discussie in Nederland.

Mijn interesse in al-Andalus en in het bijzonder de onderbelichte rol van de Arabische/Moorse betekenis voor 'het latere Westen' heeft mij geïnspireerd tot deze vertaling. Kuru is geen filosoof. Het boek is geen filosofisch boek. Kuru is politiek wetenschapper. De originele ondertitel van het boek is "Authoritarianism and underdevelopment". Dat is geworden: "Bloeiperiode en hedendaagse crisis", als iets aansprekender ondertitel.

Het boek van Ahmet Kuru gaat over de rol van de islam bij het verklaren van de verschillen tussen de maatschappelijke en wetenschappelijke verhoudingen in de westerse en in de Arabische wereld. Waarom zijn er zo weinig islamitische Nobelprijswinnaars? Kuru benoemt vier verklaringen voor die verschillen, die hij empirisch onderbouwt: de eerste verklaring is de islam zelf; de tweede is het kolonisatieproces van de westerse wereld sinds de 18e eeuw; de derde is, wat hij noemt, de alliantie tussen de Oelama en de Staat; de vierde is het karakter van de uitwinningseconomie, 'rentier state', in vele moslim-meerderheidslanden.

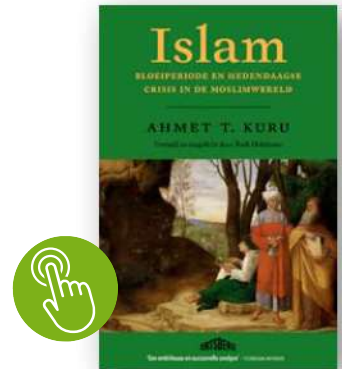
Kuru verwerpt de eerste twee verklaringen. De gouden eeuwen van de Arabische wereld, zowel in Bagdad als in 'mijn' al-Andalus geven volgens hem steun aan de gedachte dat de islam helemaal niet in de weg staat van wetenschappelijke vooruitgang. En hoewel de westerse kolonisatie zeker negatieve effecten heeft gehad was "het onheil toen al geschied". Islamitische geleerden, schriftgeleerden alsmede wetenschappers, hebben hun zielen aan de staat verkocht. Dat leidde tot een

Oelama-Staatverbond, dat verstikkend was voor alle intellectualiteit en alle economische activiteit. En: zonder die twee is er geen vooruitgang. Daarbij wijst Kuru op al die samenlevingen waar wel vooruitgang kan worden aangewezen. Het 'rentier state' uitwinningssysteem van een aantal moslim-meerderheidslanden deed verder de deur dicht, onder andere naar democratische verhoudingen en wetenschappelijke vooruitgang. Van militair gevormde machthebbers, die kunnen profiteren en leven van het exploiteren/uitwinnen van natuurlijke hulpbronnen, heeft een bevolking niets te verwachten. Rusland is tegenwoordig een mooi niet-moslim voorbeeld van zo'n 'rentier state'.

Het boek van Kuru is inmiddels in tien talen vertaald volgens de informatie op de website van Ahmet Kuru. Hoewel iedereen tegenwoordig natuurlijk Engels leest, en soms zelfs liever dan Nederlands, zal een tekst in het Nederlands her en der toch drempels wegnemen, denk ik. In mijn eigen toelichting probeer ik het boek te plaatsen in een aantal lopende discussies over islam en wetenschap. Het schilderij van Giorgione op de kaft zegt eigenlijk alles. Het is mijn lijf-schilderij. Zonder een Arabische tussenkomst zouden 'het Westen' en 'de westerse kennis en wetenschap' er heel anders hebben uitgezien. Die tussenkomst en inhoudelijke inbreng op gebieden van kunst, wetenschap, beschaving, geneeskunde en architectuur lijkt een soort 'missing link', waarna de zogenaamde Verlichting voor nog wat Verduistering zorgde.

Als we ons nu druk maken over de inzet van 'algoritmes', weten we dan iets over het ontstaan daarvan? De bedenker van het algoritme is de Perzische wiskundige en astronoom Mohammad ibn Musa Al-Khwarizmi. Astronomie en astrologie zijn door de Arabieren weer wat verder gebracht ten opzichte van de Grieken, deels gestuurd doordat je nu eenmaal altijd moet weten waar Mekka ligt, zowel voor de moskee als voor de begraafplaats. De VOC kon die

Door Rudi Holzhauser

kennis goed gebruiken. Waarom wij na de Verlichting astronomie als wetenschap behouden hebben maar astrologie niet, is een verhaal apart. De medische wetenschap is vele stappen verder gebracht door de Arabische wetenschap. Het was een belangrijk onderdeel in de islamitische cultuur. Islamitische wetenschappers en artsen ontwikkelden tijdens de Bloeiperiode een grote en complexe verzameling van medische geschriften. Ze hielden zich onder andere bezig met anatomie, oogheelkunde, farmacologie, fysiologie en chirurgie. De islamitische geneeskunst bouwde verder op invloeden uit zowel de oud-Indische als oud-Griekse geneeskunst.

Ik verbind deze Bloeiperiode met het boek van Violet Moller, *De zeven steden*, over hoe kennis ons heeft weten te bereiken van de oudheid tot nu. Het boek doet verslag van hoe kennis over de astronomie, wiskunde en geneeskunde sinds de oudheid is blijven bestaan. *De zeven steden* laat zien hoe de wetenschap zich heeft ontwikkeld 'onder de islam'. In Nederland kennen we een islamdebat. We kennen geen christendomdebat of jodendomdebat. Geloof ik. Ter overdenking.

Het boek van Kuru weerlegt, net als Moller, die veronderstelde negatieve rol van de islam op wetenschap en cultuur. En hij wijst andere oorzaken aan. Dat vond en vind ik waardevol, Nederlandse uitgevers niet. Niemand was bereid de Nederlandse vertaling uit te geven. Ertsberg is een maatschappijkritische Belgische uitgever. De auteur en de vertaler stelden hun inspanningen gratis ter beschikking.

Informatie op de website van Ahmet Kuru, San Diego State University <https://politics.sdsu.edu/people/kuru>

Filosoferen met Kinderen en Jongeren

De ISVW verzorgt opleidingen *Filosoferen met Kinderen en Jongeren (FMKJ)*. De Vrienden van de ISVW stellen drie studiebeurzen per jaar ter beschikking aan studenten die niet over de middelen beschikken om dit zelf te bekostigen. Het Vriendenmagazine ging in gesprek met Claudia, Esther en Joris, drie beursstudenten die in 2022 met hun opleiding.

Joris Geerards (41) werkte vijftien jaar in de marketing en reclame. Hij ontwikkelde interactieve ervaringen bij musea en bezoekerscentra en zat later in de promotie van *fast moving consumer goods*. Enkele jaren geleden besloot hij zijn vaardigheden in te zetten voor iets mooiers, bij voorkeur iets voor kinderen. Samen met inhoudelijk experts werkt hij nu aan een online pedagogiekplatform, van waaruit ze online bijscholingscolleges aanbieden aan docenten van het primair en voortgezet onderwijs.

Esther Kars (51) kwam via de kunstgeschiedenis terecht bij Archeologie en Cultuurgeschiedenis van Indiaans Amerika in Leiden. Ze werkte bij muziekcentrum De IJsbreker en als museumdocent bij het Tropenmuseum. Tien jaar geleden startte ze met de PABO en momenteel werkt ze bij de Amsterdamse School voor Opvoeding en Onderwijs als leerkracht voor jonge kinderen (4/5-jarigen). Ze gebruikt hierbij de methode Visual Thinking Strategies (VTS), waarmee de denkvaardigheid om oordeelloos naar elkaar te luisteren en kijken wordt ontwikkeld.

Claudia Hartman (55) was tot haar 27e balletdanseres. Daarna gaf ze ski- en danslessen in Oostenrijk, volgde een marketingopleiding en vervulde verschillende functies bij de ANWB. Na een reorganisatie volgde ze de PABO en kwam via haar hoogbegaafde zoon op de Democratische School De Ruimte in Soest terecht. Voordat ze aan de opleiding FMKJ begon volgde ze ook al een minor filosofie, wereldreligies en spiritualiteit, en humanistisch vormingsonderwijs.

Wat is de reden dat jullie de opleiding *Filosoferen met Kinderen en Jongeren* zijn gaan volgen?

Claudia: "Ik wil het onderwijs graag holistisch benaderen. Dan begin ik dus niet bij $1+1=2$, maar bijvoorbeeld bij 'ik zou met een raket naar de maan willen'. En dan kom je uiteindelijk vanzelf bij $1+1=2$ uit. Bij die benadering hoort ook filosofie. Ik wil dat leerlingen leren nadenken. Ik ben heel blij en dankbaar dat ik de beurs heb gekregen."

Esther: "Ik wilde het werken met Visual Thinking Strategies graag uitbreiden. Ik heb me verdiept in de onderwijsvisie van Gert Biesta over wat kinderen nodig hebben. Dat zijn kwalificatie en vaardigheden, socialisatie en persoonsvorming. Al online verder zoekend ben ik toen bij de opleiding bij de ISVW uitgekomen. Ik denk dat het bijdraagt aan het ontwikkelen van een basishouding die bestaat uit naar elkaar luisteren en je afvragen: 'wat vind ik zelf van iets?'"

Joris: "Het valt me op dat kinderen vaak aan het roeptoeteren zijn met bagage die ze van thuis meegekregen hebben. Dan wordt er een heel stellige mening verkondigd over iets waar ze volgens mij helemaal geen kennis over vergaard hebben, maar dat komt dan zo van de keukentafel mee naar school. En de eigen mening is altijd net iets meer waar, of waard, dan de mening van die anderen. Als ik dat ga uitvragen lopen ze al heel snel vast. Maar ik liep zelf ook vast in mijn uitvragen want ik had de tools daar niet voor en daarom kwam ik uiteindelijk hier terecht. Ik heb me altijd afgevraagd waarom je, nadat je al een studie gedaan hebt in een traineeship, bijvoorbeeld bij Unilever, managementcursussen krijgt waarin je allerlei dingen leert die we niet op school hadden geleerd maar die wel over het leven gingen. Waarom hebben we die dingen niet al veel eerder geleerd? Dan heb ik het bijvoorbeeld over communicatie en inlevingsvermogen. Filosoferen zorgt ervoor dat je empathisch leert zijn, in plaats van te roeptoeteren."

Julie zijn van mening dat juist de huidige tijd vraagt om filosoferen met kinderen en jongeren. Waarom is dat zo?

Esther: "Er gebeurt nu zoveel. Je moet weten wie je bent." Claudia vult aan dat het met individualisering te maken heeft: "Terwijl de mensheid gegroeid is door samen te werken. Een recentere ontwikkeling is de polarisatie, dus het roepstoeteren." Joris valt bij: "Vroeger had je ook al wel gelijkgestemde vriendjes, maar nu is dat online zo huge geworden dat je alleen nog maar het geluid van gelijkgestemden hoort."

Claudia: "Ik wil kinderen leren denken en een echt gesprek laten voeren waarin echt geluisterd wordt. Waarin je kunt vragen waarom iemand iets zegt. Op de school waar ik werk is de polarisatie erg voelbaar, de ouders gaan vaak in tegen reguliere meningen en kinderen bij mij op school krijgen dat van huis uit mee."

Esther: "Ik merk in een grootstedelijke omgeving (Esther werkt in Amsterdam, red.) dat er een snelle verandering in de populatie plaatsvindt, bijvoorbeeld in nationaliteit en cultuur maar ook in de verandering van de traditionele gezinsstructuur. Alles is mogelijk en dat schept soms verwarring. Met het volgen van de opleiding wil ik me richten op 'nieuwsgierige verbinding'. Ik wil kinderen leren om open vragen te stellen en antwoorden aan te scherpen."

Claudia vat samen: "Zowel de multiculturele samenleving, de nieuwe media als de polarisatie maken dat filosoferen met kinderen juist nu van belang is."

Hoe bevalt de opleiding jullie tot nu toe?

Claudia: "We krijgen de tools om een filosofisch gesprek te voeren, de juiste vragen te stellen en ons eigen ego uit te schakelen. We leren echt te luisteren met oprechte interesse. Ik ben me hier nu constant van bewust. Maar soms stap ik ook bewust uit mijn rol en zeg ik tegen de kinderen: 'ik ga nu even op de lerarenstoel zitten', bijvoorbeeld als er door de leerlingen wat wordt beweerd dat strijdig is met bepaalde wetenschappelijke consensus. Dat zeg ik heel bewust en zo respectvol mogelijk en in alle openheid dat er niks 100% zeker is. In de opleiding leren we om niet uit onze rol van filosofisch gespreksbegeleider te stappen, maar ik voel gewoon af en toe dat ik dat niet kan laten." Esther vult aan: "Ik snap ook dat ze dat vanuit de opleiding zeggen, want anders stap je er meteen uit, maar je hebt de opleiding en je hebt de praktijk."

Joris: "Ik merk bij het oefenen tijdens de opleiding dat, als een vraag binnen mijn comfortzone ligt, ik daar dan direct een mening bij heb. Maar Ieva (Rocena, een van de docenten, red.) kan soms een vraag stellen die zo schuurt dat je echt moet gaan nadenken, een hele vervreemdende vraag. Dan heb ik eigenlijk helemaal geen mening meer, dan heb ik helemaal niks. Dan moet je echt gaan nadenken." Esther: "Ik vind het juist heel interessant in filosofische gesprekken als het over iets gaat dat ik nog niet gedefinieerd heb." Joris: "Dat is ook heel fijn, maar daar moest ik een soort van 'achter komen'."

Als onderdeel van de opleiding moeten jullie filosofische gesprekken met kinderen voeren. Hoe gaat dit tot nu toe?

Joris: "Ik vind het geweldig, hoe ze leren hun oordeel uit te stellen en te argumenteren. En dan ben ik blij als de kinderen ook iets pedagogisch geleerd hebben. Ik had bijvoorbeeld een gesprek over een aflevering van het tv-programma 'De regels van Floor' over wat maakt dat jij jij bent en zo kwamen we erop dat het hebben van een auto er bijvoorbeeld niet toe doet voor wie je bent."

Claudia: "Ik merk dat het erg verschilt per leeftijdsgroep. De woordenschat moet wel voldoende zijn en de kinderen moeten wel een eigen mening hebben. Bij kleinere kinderen moet je het toch wat leuker maken. En ik werk nu met vrij kleine groepjes, waardoor ik de interactie nog wat mis."

Esther: "Kleuters leven gewoon in hun eigen leefwereld en spelen náást elkaar. Het is een uitdaging om ze echt mét elkaar een gesprek te laten hebben. Ik probeer er echt iets van te maken, ik doe het licht uit, een kaarsje aan en gebruik een 'vertelstok'. Dat leidt al tot een andere basishouding, een bepaalde focus en nieuwsgierigheid. Dit kun je al op jonge leeftijd voeden."

Wat hebben jullie tot nu toe geleerd dat iedereen zou moeten leren?

Esther: "Burgerschapsvorming staat nog in de kinderschoenen, maar ik vind eigenlijk dat bij de SLO (Stichting Leerplan Ontwikkeling, red.), die leerdoelen en curricula opstelt, iedereen deze cursus zou moeten doen. Het is verdrietig dat dit nog geen basisvaardigheid op de PABO is. Het zou eigenlijk om rekenen, taal én filosoferen moeten gaan. Nu is het filosoferen nog maar een klein kiempje, maar het moet een baobab of weet ik veel wat voor boom worden. De basis is hoe je kritische vragen kunt stellen, welke vraagtechnieken er zijn. Dat is echt nog een ondergeschoven kindje."

Claudia: "Ik zou het elke docent gunnen om het bewustzijn te hebben dat je jezelf altijd meeneemt als docent en dat kinderen vaak gewoon meegaan met jouw autoriteit. Je moet je bewust zijn van het effect van autoriteit. Ik grijp nu ook alles aan om te vertragen met leerlingen. Bijvoorbeeld een uitspraak als 'Vind jij spruitjes vies? Dan ben je echt raar!' Dan vraag ik bijvoorbeeld of er iets is wat de leerling zelf vroeger niet lustte en nu wel. En als ik iemand hoor zeggen 'dat is normaal', dan ga ik meteen aan!"

Joris: "Ik had op de middelbare school nooit gedacht dat ik filosofie zou gaan studeren. Maar wat je hier leert, kritisch denken, je oordeel uitstellen, nieuwsgierig zijn, dat zou je in het onderwijs mee moeten krijgen want in het bedrijfsleven heb je het nodig."

Claudia: "Inderdaad, kritisch denken is één van de 21st century skills. En het is van belang dat er voor filosofische gesprekken veiligheid is, je moet leren om van mening te mogen veranderen. Deze vaardigheden helpen ook tegen pesten bijvoorbeeld."

Esther: "Ik wil tot slot nog mijn dank uitspreken. Je hebt als leerkracht niet zomaar toegang tot dit soort opleidingen, ik hoop dat de beurzen een opening bieden en er steeds meer aanmeldingen komen." Joris vult aan: "Op studiedagen voor leerkrachten heeft men vaak inhoud nodig. Dat is een goede plek om Filosoferen met Kinderen en Jongeren verder te promoten!"

Een vernieuwd filosofenpad

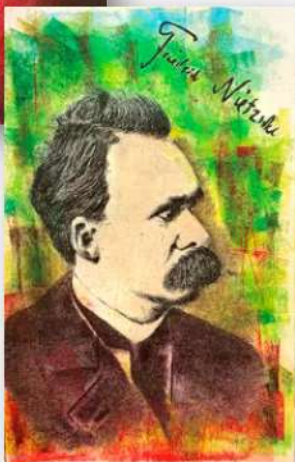
Door Leo van der Meij en Fred Ahsmann

De ISVW heeft op en rondom haar landgoed een filosofenpad. Je hebt het vast al eens gelopen of misschien het informatiebord gelezen dat staat op het punt waar je vanaf de parkeerplaats het bos inloopt. Voor de ingang van het hoofdgebouw van de ISVW staat een houten frame met daarin een glasplaat waarop het portret van Spinoza te zien is. Dit door ISVW en de gemeente Leusden gesubsidieerde filosofenpad is in 2013-2014 ontwikkeld door filosofieliefhebber en lid van de Vrienden Hugo de Groote, onlangs overleden, en zijn partner, kunstenares Hadewych Ouwendijk. Hadewych maakte de prachtige portretten van de uitgebeelde filosofen. De ontwikkeling van het pad vond plaats in nauwe samenwerking met de ISVW.

Het filosofenpad loop je meestal maar één keer. Aantrekkelijker wordt het pad als de ISVW-filosofen Marthe Kerkwijk of Florian Jacobs als gidsen de wandeling begeleiden, omdat je telkens weer iets nieuws hoort. Regelmatig lopen groepen mensen op deze manier langs de borden. Voor velen is het een eerste kennismaking met filosofie. Het filosofenpad voorziet naar ons idee dus in een behoefte.

Nu is het zo dat de Vrienden van de ISVW iedere vijf jaar een lustrum vieren. Het lustrum van 2021 viel in het water, vanwege een virus waar zelfs filosofen geen raad mee wisten. Het feest is toentertijd uitgesteld en dat gaan we dit jaar ook doen. Het wordt waarschijnlijk mei 2024. We geven dan ook een toepasselijk cadeau aan de ISVW en zijn bezoekers: een gerenoveerd en gemoderniseerd filosofenpad.

Een commissie, bestaande uit Vrienden en medewerkers van ISVW, werkt momenteel hard om inhoud te geven aan deze upgrade. Dat is meer dan noodzakelijk. Immers, de huidige houten frames van de borden zijn dringend aan vervanging toe en sommige borden zijn niet meer op hun plek of zelfs helemaal onvindbaar. We kiezen voor metalen frames, die robuuster zijn en een langere levensduur hebben.

De commissie heeft na lang wikken en wegen gekozen voor een wijziging van de filosofen op het pad om meer diversiteit in het palet te krijgen. Op het filosofenpad 2.0 zullen de volgende tien prominente denkers worden opgenomen: Zhuang Zi, Plato, Aristoteles, Averroës, Spinoza, Rousseau, Harriet Taylor Mill en John Stuart Mill, Friedrich Nietzsche, Simone de Beauvoir en tot slot Hannah Arendt. Er zijn vier nieuwe namen toegevoegd. Hadewych Ouwendijk gaat de portretten van de nieuwe filosofen maken, zodat oude en nieuwe platen straks goed bij elkaar passen.

Maar dat is nog niet alles! Naast het vernieuwen van de frames, het aanbod van filosofen en een aanvulling van de portretten, verrijken we de borden met audiofragmenten over het leven van de filosoof of over een specifiek filosofisch thema. Het eerste thema dat we uitwerken is 'Natuur'. Dit is de wens van de Vrienden die werd uitgesproken tijdens de Algemene ledenvergadering van 2022. De commissie beoordeelt en redigeert de teksten en vervolgens spreekt Bart Geeraedts deze in. Door het scannen van de QR-code op het bord van de filosoof krijgen bezoekers met hun smartphone straks een interessante filosofische verdieping tijdens het wandelen. Het plan is om toe te werken naar meerdere filosofische thema's die in de toekomst te beluisteren zijn via de QR-code op de borden.

Als proef staan de eerste audiofragmenten al op de website, wij zijn benieuwd naar jullie reacties hierop. Luisteren en reageren kan via de volgende links:

- <https://vrienden-isvw.nl/spinoza-over-natuur/>
- <https://vrienden-isvw.nl/hannah-arendt-over-natuur/>

Filosofisch café 15 januari 2023

'De vrije wil'

Door Luc Meuwese

*De zaal is goed gevuld tijdens het Filosofisch Café van zondag 15 januari. Het is twee minuten voor het begin. Rity buigt zich naar mij toe en vraagt: "Luc, wil jij een impressie maken van deze bijeenkomst, voor het Vriendenmagazine?" Ik kan geen 'nee' zeggen, ik heb daartoe geen vrije wil. Juist daar gaat dit Filosofisch Café over, de vrije wil. De omstandigheid, mijn geschiedenis tot nu toe, de geschiedenis en karaktereigenschappen van Rity, al die dingen buiten mij om maken dat ik zeg "Ja, doe ik, leuk!" Ik let extra goed op en maak aantekeningen. Het valt niet mee, want de filosofische overwegingen zijn radicaal en de consequenties voor je dagelijks leven enorm. Jurriën Hamer zal vertellen over zijn boek *Waarom schurken pech hebben en helden geluk*. Hij won met zijn boek de Socratesbeker. Filosoof Huub Brouwer zal na de inleiding van Hamer reageren en aansluitend in debat gaan, natuurlijk ook met aanwezigen in de zaal.*

iFilosofie, april 2022

Laat ik het - om te beginnen - u en mijzelf makkelijk maken. In het blad iFilosofie van de ISVW staat in het nummer van april 2022, aflevering 61, een [uitstekende samenvatting en recensie van het boek van Hamer](#). Marthe Kerkwijk schreef het. Daar verwijs ik dus graag naar.

Waarom bestaat de vrije wil niet? We kunnen niet uit de keten oorzaak/gevolg stappen die aan ons leven tot nu toe voorafgegaan is. Iets kan niet voortkomen uit niets. Omdat we de keten van al die stappen niet kennen of begrijpen komt het ons voor dat we uit vrije wil handelen. Na afloop een biertje of een wijntje? 'Mijn keuze' staat vast, ik weet dat alleen nog niet en denk straks zelf te kiezen.

Hamer verbindt één op één het 'feit' dat de vrije wil niet bestaat, wetenschappelijk niet houdbaar is, met het fenomeen 'verdienste'. Dat ik deze tekst schrijf is niet mijn verdienste, maar het gevolg van situaties en geschiedenissen om mij heen, situaties en geschiedenissen die mij gevormd hebben, mij ertoe gebracht hebben naar dit Filosofisch Café te gaan en natuurlijk, ik kan er niet omheen, het feit dat Rity het mij gevraagd heeft. Niets in de wereld is onze eigen verdienste en niemand verdient dus succes, rijkdom, macht. Iedereen kan pech hebben. Ik bedenk nu: dus vragen aan een wereldkampioen wat hij zelf gedaan heeft om de top te halen is even ridicuul als aan de winnaar van de Staatloterij vragen hoe hij het voor elkaar gekregen de prijs te winnen.

Huub Brouwer ging in zijn reactie mee met het niet bestaan van de vrije wil, maar meent dat daar minder vergaande conclusies aan verbonden moeten worden met betrekking tot dat fenomeen 'verdienste'. Hij spreekt onder andere over 'onveroorzaakte oorzaak'. Niet zo verdienstelijk is het nu van mij dat ik, ik ben geen geschoolde filosoof, zijn verhaal niet helemaal goed kon volgen. Mijn aantekeningen laten me ook behoorlijk in de steek, onlogische opsommingen en uitroepstekens achter onleesbare woorden. Misschien kan Brouwer zijn reactie op Hamer een keer omzetten in een artikel in dit magazine?

Na afloop terug naar het station verloor ik mijn mobiele telefoon. Ik ging zoeken, een spoorwegmedewerker hielp mij door mijn mobiele telefoon te bellen. De eerlijke vinder nam op en een uur later overhandigde hij mij mijn telefoon. Allemaal ongewild en gelukkig was ik in dit geval een held, want ik had geluk en had mijn telefoon terug. Niet mijn verdienste.

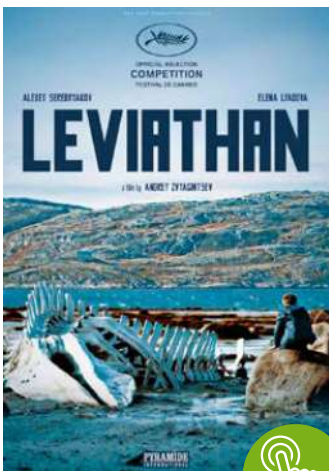

Filosofisch Filmcafé 19 februari 2023

Het Rusland van 2023

Door Anja Hoogenboom

Hoe is Rusland geworden zoals het nu is? Een vraag die je niet in één middag kunt beantwoorden. Maar als je een film bekijkt, een ervaren journalist uitnodigt, jezelf vragen stelt en probeert om op een filosofische manier afstand te nemen, kun je zeker tot verdieping komen. En dat gebeurde dan ook op zondag 19 februari tijdens het filosofisch café.

De deelnemers hadden van tevoren de Russische film *Leviathan* gezien. *Leviathan* is een mythisch zeemonster, dat in de Bijbel wordt beschreven. In het boek *Leviathan* uit de 17e eeuw schrijft Thomas Hobbes over de samenleving als een sociaal contract. In de 'natuurstaat' staan mensen elkaar naar het leven. Daarom wordt een soeverein heerser aangesteld, die de orde en stabiliteit moet bewaren. In de film zien we een man die verpletterd wordt onder een opeenstapeling van onrecht: corruptie, bureaucratie, overspel, chantage. Een grauw beeld in het hedendaagse Rusland, waarbij uiteindelijk de corrupte burgemeester overwint. Het is moeilijk om in een dergelijke situatie je moreel kompas te bewaren.

Dit beaamde Laura Starink, schrijver, journalist en Slavist die sprak voor een volle zaal met 90 mensen en 14 online deelnemers. Zij herkende veel uit de film en vertelde welke chaos er momenteel in Rusland heerst. Een land waar ze studeerde en woonde. Er worden, in de oorlog met Oekraïne, op grote schaal oorlogsmisdaden gepleegd. Op de Russische televisie zaait men haat tegen het Westen en Oekraïne door nepnieuws te verspreiden. De maffia is volop actief en de orthodoxe kerk steunt de machthebbers in Moskou, zoals ook in de film te zien was.

"Wij voeren de oorlog om de oorlog te beëindigen", zei Poetin in een van zijn toespraken. De werkelijkheid wordt met die uitspraak omgedraaid. Intussen worden Russische burgers verleid om elkaar te verraden, terwijl in Oekraïne gemeenschapsgevoel en vastberadenheid juist de boventoon voeren.

Overal zijn goede en slechte mensen, ook in Rusland.

"Wie is de 'aristocratie' in Rusland?", luidde een vraag uit het publiek. Tegenwoordig zijn dat de oligarchen en het modern kapitalisme. Laura Starink vertelde dat in Rusland tijdens een oorlog het burgerbesef heerst om daar niet tegen in te gaan. Het wordt gezien als verraad aan het land. Het volk verstomt als het ware. "Overal zijn goede en slechte mensen, ook in Rusland", opperde iemand uit de zaal. Dat bevestigde de journaliste; het ging deze middag vooral om de duiding van de oorlog, het Rusland van nu en de achtergrond van de actualiteit.

Bij de afsluiting zei de voorzitter van de Vrienden van het ISVW, Fred Ahsmann, dat het weliswaar een zwaar onderwerp is, maar dat het goed is om wat meer van de achtergrond te horen van een expert zoals Laura Starink. De oorlog duurt deze maand februari al een jaar. Het café had daarom deze keer een meer journalistiek dan filosofisch karakter.

Blijven is nergens. Het Europa van Rilke

Auteur: Florian Jacobs

Uitgever: Koninklijke Boom uitgevers

Het boek met bovenstaande titel bespreek ik hier als lezer: het is een nareisstudie, waarbij de schrijver de plekken bezoekt waar de beroemde Duitse dichter Rainer Maria Rilke in zijn zwervend leven heeft verbleven, gewoond en gewerkt. Een boeiende, niet eerder gekozen invalshoek in de toch verder enorm omvangrijke Rilke-literatuur. Ik ga in op wat ik mooi en knap vind aan dit boek, niet als literatuurwetenschapper of filosoof, maar vanuit mijn bekendheid met Rilkes poëzie: ik heb delen van diens werk gelezen en bestudeerd en ook vertaald. Zo kreeg ik een band met zijn dicht- en denkwereld.

Dit boek van Florian boeide me meteen, van begin tot eind. Zijn impuls was de vraag: waarom reisde Rilke toch zoveel? Het antwoord bleek te zijn dat die drang naar verandering een levensopvatting in zich droeg, het leven is een reis, en dichters gaan daar fundamenteel mee samen. In een gedicht vormt zich, ja zijn we in, de onbegrensde wereld.

Het knappe vind ik dat het Florian lukt om, aan de hand van Rilkes omzwervingen, diens ontwikkeling als dichter te schetsen. Daarnaast slaagt hij erin de kern van de ontvouwing ervan te benoemen, soms geïllustreerd met een gedicht (in het oorspronkelijke Duits én in zijn eigen vertaling) dat hij als kenmerkend ziet voor de voortgang, of later zelfs de metamorfose in Rilkes poëzie. Deze gedichten analyseert hij in detail, in de context van de omstandigheden en de tijdgeest. Zo kan de lezer plaatsen wat Rilke doet met wat op hem afkomt. Zijn manier van ervaren en kijken, hoe die leidt tot omzetting in een heel eigen idioom.

Naast het reizen en de ontwikkeling van Rilkes dichtkunst maakt het boek gebruik van een derde spoor: dat van de enorme hoeveelheid brieven die hij heeft geschreven, zijn hele leven door. Die gaan over praktische zaken waarbij Rilke zich soms kleinzielig en angstig toont, maar ook over zijn werk en de filosofie erachter, met de tijd veranderend. Florian, zelf filosoof, duidt

Rilke niet alleen als een van de grootste dichters van Europa, maar ook als denker. De essentie daarvan beweegt van de aanvankelijk deplorabele staat van het menszijn, en het vérré van het hogere waar kille engelen hem op afstand houden, naar het prijzen van het leven in al zijn volheid, waar in alles iets als het bovenmenselijke, Rilke was atheïst, aanwezig is, en wij onszelf steeds opnieuw scheppen. De dichter en tovenaars-zanger Orpheus laat ons dat in zijn zang ervaren.

Beschreven worden de reizen van Rilke in Centraal en Zuid-Europa, niet die in Rusland en Egypte. Dit zijn landen die in zijn ogen vooral fungeerden als spiegel van Europa. De hedendaagse ervaringen van Florian op die verschillende plaatsen voegen voor mijn gevoel niet veel toe, maar de fundamenteën van het dichtersbestaan maakt hij er wel duidelijk mee. Op zijn pad deed Rilke veel indrukken op en noteerde veel observaties. En we lezen hoezeer hij bezig moest zijn met het telkens vinden van een onderkomen waar hij stilte vond om te schrijven. Er waren periodes dat hij daar niet aan toe kwam, zoals door de ontwrichtende Eerste Wereldoorlog, door materiële zorgen, hij moest mensen vaak om geld vragen, en ook door sociale bezigheden. Rilke ging intensief om met leidende kunstenaars en intellectuelen, én thema's moesten vaak nog in hem rijpen, voordat hij daarvoor zijn eigen lyriek vond. Zelfs in de stille landhuizen die hem tijdelijk ter beschikking werden gesteld, leed hij vaak onder het feit dat hij niet tot schrijven kwam. Dat schreef hij dan in brieven en hij wandelde veel. Op den duur had hij toch hele productieve periodes, zoals in Duino en later Muzot.

Het boek geeft mij, Rilke-lezer, een grondig beeld van hoe de mens Rilke zich door het leven worstelde, steeds ervan overtuigd dat dichten zijn opdracht was. Hij stelde zijn leven in dienst daarvan, ook boven menselijke betrekkingen zoals zijn echtgenote en dochter. Het biedt mij ook veel inzicht in en verbinding met de essentiële thema's en ervaringen die in hem omgin-

Door Theo Drijvers

gen en waar hij taal voor zoekt. Zijn kunst is ook daarin uniek en sprekend.

Het raadsel van het leven gaat ons te boven en Rilke brengt ons daar als volgt mee in contact: "De grote melodie waaraan dingen en geuren, gevoelens en verledens, schemeringen en verlangens bijdragen en dan: de individuele stemmen, die dit volledige gezang aanvullen en vervolledigen. En om een kunstwerk te scheppen, een beeld van het diepere leven, van de meer dan tegenwoordige ervaring, die altijd mogelijk is, is het nodig om beide stemmen [...] in de juiste verhouding te plaatsen en met elkaar af te stemmen".

Florian Jacobs verdient grote waardering voor waar hij in slaagt: de lezer een prachtige ervaring en diep begrip te bieden door de integratie van drie elementen: het verhaal van Rilkes reizend of zwervend bestaan, het inzicht in en gevoel voor diens dynamische mens- en wereldbeeld en de expressie daarvan in nieuwe betekenisvolle rijke taal. Het boek neemt ons mee naar boven-de-mens-uitstijgende kunst. We ervaren de ruimte ervan, van werkelijkheid naar mogelijkheid, zoals in dit gedicht van de late Rilke, waarmee ik deze bijdrage afsluit.

**Heiteres Geschenk von den
kältern Bergen
versucht in den Juni den Sprung;
blinkend in Bach und Behältern
drängt sich Erneuerung**

**Überal unter verstaubten Büschen
lebendiger Wasser Gang;
und wie sie selig behaupten,
Gehn sei Gesang.**

Zum Tode leben

Door Stefan Steenkamp

*Kunnen we wel begrijpen wat het is om mens te zijn? Dat ga je je afvragen na het lezen van het beroemde werk *Sein und Zeit* van Martin Heidegger.*

“Een oneindig Wezen zou de dingen direct begrijpen, zonder de noodzaak van interpretatieve tussenkomst. Wij zijn echter het Dasein en in onze essentiële eindigheid moeten we de dingen op een hermeneutisch gemedieerde, indirecte manier begrijpen, dat wil zeggen door [dingen] te nemen als...” (Martin Heidegger, *Being and Time*, vertaald door Joan Stambough)

Wat Heidegger hier zegt is dat het besef van onze sterfelijkheid ons in de weg zit bij het kunnen begrijpen van wat voor wezens wij eigenlijk zijn. Wij zijn er in het hier en nu (Dasein) en daar houdt ons begrip van onszelf eigenlijk wel op. Die eindigheid heerst over onze hele planeet. Alles wat leeft, groeit en bloeit houdt daar een keer mee op. Maar hét leven zelf houdt, zoals wij dagelijks kunnen ervaren, niet op, maar is verwickeld in een oneindige cyclus van leven en dood. Van geboren worden, leven en sterven. Daarom zeggen we vaak als we het hebben over rampen als oorlog en klimaatverandering, dat dit misschien wel het einde van de mensheid zou kunnen worden, maar niet het einde van onze planeet.

Wat voor ons mensen een haast onverdraaglijke gedachte is, is dat wij er als individuen op een bepaald moment niet meer zijn. Zoals Heidegger schrijft: omdat de oneindigheid ons onthouden wordt, zullen we dingen nooit direct kunnen begrijpen. Daar is meer tijd voor nodig dan ons in een mensenleven gegund is. We hebben er daarom alles voor over om onsterfelijk te zijn. We zijn er in de afgelopen decennia in geslaagd om dat mensenleven qua tijd wat op te rekken. Toch zijn we eigenlijk niet verder gekomen dan ons bewustzijn dat die strijd om die onsterfelijkheid, dat verlangen om deel uit te maken van de oneindigheid, vooralsnog een verloren strijd is.

Heidegger komt met de volgende redenering: Ons Dasein anticipeert altijd op de toekomst. Zolang wij nog levensverwachtingen hebben, maken wij plannen, die wij tijdens ons leven willen verwezenlijken. Anders gezegd: wij lopen vooruit op de gegeven mogelijkheden die wij op ons Dasein projecteren. Die plannen zijn gericht op de toekomst, in een tijd dat wij er zelf niet meer zijn en dat maakt ons leven, ons Dasein, onvolledig. Dasein is een ‘op weg zijn naar de dood’. We kunnen onszelf alleen als compleet beschouwen als we anticiperen op onze eigen dood. Leven betekent daarom bewust zijn van onze dood en onze eindigheid. Die erkenning maakt het voor ons mogelijk om onszelf authentiek te voelen. Of anders gezegd: we voelen ons ‘echt’ als we accepteren dat we doodgaan, waardoor we ons niet meer vervreemd voelen van ons bestaan.

De erkenning van onze eindigheid is dus voor ons ‘nogal een dingetje’. Zelf merkte ik dat toen ik vorig jaar 70 jaar werd. Jules Deelder zei kort voor zijn dood: “Hoe langer je leeft hoe korter het duurt”. Die gedachte komt meestal niet bij ons op, maar ikzelf realiseerde mij dat ik, ervan uitgaande dat de gemiddelde levensverwachting voor mannen 80 jaar is, inmiddels ook al het finishdoek in zicht heb.

Ons leven blijft dus onvolledig vanwege onze sterfelijkheid. Maar als je het ‘ongeleefde’ leven optelt bij het geleefde leven, dan is dat leven weer compleet. Want het leven is volgens Heidegger niet alleen maar wat je geleefd hebt, maar ook waar je mee bezig was en waar je plannen voor maakte en waar je niet mee kunt finishen. Van dat eindige traject naar de dood toe (zum Tode), kun je dus maar beter geen gevecht tegen de dood van maken, want dat gevecht ga je sowieso verliezen. Voor mij is het ‘zum Tode leben’ daarom geen gevecht tegen mijn dood, maar de strijd om ‘mijn’ leven. Het is de strijd om het compleet maken van wie ik ben, was en altijd zal blijven.

”**Wat voor ons mensen een haast onverdraaglijke gedachte is, is dat wij er als individuen op een bepaald moment niet meer zijn.**

Het Filosofengebed

Gedachten dwalen rond en rond
Op zoek naar vastigheid
Ze schijnen steeds weer ongegrond
Vervuld van lastigheid

Maar soms verdwijnen zij vanzelf
En komt een dieper zicht
Verschijnt er in het denkgewelf
Een stilte vol van licht

Dan luister ik, ben niet doof
Ontdaan van al mijn woord
Ook los gelaten elk geloof
Opdat de stilte mij verhoort

Door Hidde de Blouw

"Een wetenschapper weet veel, maar is niet per se wijs."

Josephine (10 jaar) en haar moeder Claudia (43 jaar, filosoof en communicatiespecialist) voeren een klein gesprek over grote onderwerpen.

Filosofie aan de Keukentafel

Wanneer ben je wijs?

- Josephine: Iemand die wijs is, kan een ander mens goed tot rust laten komen.
- Ik: Ken je zo iemand?
- Josephine: Perkamentus (red. uit Harry Potter) is wijs. Hij is slim, en hij kan goed met mensen omgaan. Hij doet dingen voor anderen en niet voor zichzelf.
- Ik: En in je eigen omgeving?
- Josephine: Papa.
- Ik: Oh ja?
- Josephine: Hij kan iets uitleggen in zijn eigen woorden en dan snap ik wat hij bedoelt.
- Ik: Dus hij laat jou op een bepaalde manier naar iets kijken.
- Josephine: Hij laat je kijken op een andere manier.
- Ik: Kun je een voorbeeld geven?
- Josephine: Tijdens corona liet hij mij verder nadenken. Zo'n prik kan goed zijn, maar misschien niet altijd.
- Ik: Is dat misschien wat een wijs iemand doet: je verder laten nadenken.
- Josephine: Een wetenschapper weet veel, maar is niet per se wijs.
- Ik: Als iedereen iets op een bepaalde manier ziet, maar jij kunt er toch anders naar kijken, dan ben je wijs.
- Josephine: En je moet dat ook kunnen uitleggen aan anderen.
- Ik: Belangrijke toevoeging.
- Josephine: Als kind zie je soms dingen ook anders, omdat je het minder begrijpt. Dat kan juist wijs zijn.
- Ik: Zou je zelf graag wijs willen zijn?
- Josephine: Ja. Ik heb een keer een Harry Potter test gedaan, en dan moest je zeggen hoe je de geschiedenisboeken in wilt gaan, en daar had ik 'wijs' gekozen.
- Ik: Hoe word je dan wijs?
- Josephine: Je kunt zelf maar een klein beetje kiezen of je wijs wordt. Als je wijs doet, dan ben je juist niet wijs.
- Ik: Dan ben je eerder eigenwijs.

Door Rudi Holzhauser

ISVW **UITGEVERS**
presenteert

*Zojuist
verschenen!*

Onderhuidse verhalen

Essays over verleden en vervreemding

Lotte Spreeuwenberg, Mariska van Dam e.a.

*'Hoe komt de ander tot mij?
Een kort antwoord.
De ander komt tot mij als poezie.'
- Abdelkader Benali*

Kunnen we leren van de geschiedenis? Wat verbindt ons, en wat drijft ons uiteen? Deze vragen staan centraal in *Onderhuidse verhalen. Essays over verleden en vervreemding*.

Elf denkers vragen zich in elf persoonlijke verhalen af wat we weten van onze eigen geschiedenis, en hoe we ons beter tot elkaar kunnen verhouden. De geschiedenis wordt immers niet alleen geschreven door overwinnaars, ze wordt ook opgetekend door onderdrukkers. Het is dankzij persoonlijke vertellingen dat we vergeten geschiedenissen aan de vergetelheid kunnen ontrukken.

Met bijdragen van Abdelkader Benali, Lotte Spreeuwenberg, Nicole des Bouvrie, Harmen van der Meulen, Eva van Roekel Cordiviola, Lomi Vadeso, Mariska van Dam, Martha Claeys, Maïté de Haan, Julia Alegre Mouslim en Michael C.

Lotte Spreeuwenberg, Mariska van Dam e.a.

Onderhuidse verhalen. Essays over verleden en vervreemding

ISVW Uitgevers

ISBN 978-90-832623-1-4

Paperback, 120 pagina's

Verkoopprijs € 14,95

Voor de redactie

Voor meer informatie of interviewverzoek graag contact opnemen met ISVW Uitgevers, Florian Jacobs, info@isvw.nl

Lotte Spreeuwenberg werkt bij het Centrum voor Ethiek van de Universiteit Antwerpen. Als schrijver en spreker maakt ze filosofische theorieën toegankelijk voor een breed publiek. Samen met Martha Claeys produceert en host ze de populaire filosofiepodcast Kluwen. Haar essay 'Onderhuidse verhalen' won in 2020 de eerste Kitty van der Vliet Essaywedstrijd.

Mariska van Dam heeft filosofie en Nederlandse taal en cultuur gestudeerd aan de Universiteit Utrecht. Haar interesse ligt op het snijvlak van filosofie, cultuur en religie. Haar essay 'Mijn vreemde schouders' won in 2022 de tweede Kitty van der Vliet Essaywedstrijd.

Nieuwe Vrienden stellen zich voor

Peter Hovens

Ik ben Peter Hovens, 63 jaar, ik woon in Roermond en ik help overheden met het aanpakken van complexe maatschappelijke vraagstukken, altijd vertrekkend vanuit de samenleving.

Tijdens mijn studie Bestuurskunde in Twente begin jaren tachtig kreeg ik het vak 'wijsbegeerte van het besturen'. We kregen de opdracht om het boek *Arbeid & Interactie* van Michiel Korthals en Harry Kunneman te bestuderen. Hierdoor maakte ik kennis met het werk en denken van Jürgen Habermas. Ik was hier zeer van onder de indruk.

Ik volg Habermas tot op de dag van vandaag. Ik heb inmiddels een meter boekenkast met werk van en over deze Duitse socioloog en filosoof. In 2013 ontving Habermas de prestigieuze Erasmusprijs. Ik wist een toegangskaartje te bemachtigen om de uitreiking van de prijs door koning Willem-Alexander in het

Koninklijk Paleis in Amsterdam bij te wonen.

Vanwege de Erasmusprijs werden enkele studie-avonden over Habermas georganiseerd, die ik heb bijgewoond. Dit traject werd afgesloten met een studiedag bij ISVW onder leiding van Harry Kunneman. Het was voor het eerst dat ik het prachtige ISVW-landgoed bezocht. Vorig jaar heb ik een door ISVW georganiseerd online evenement 'Systeem en leefwereld volgens Jürgen Habermas', verzorgd door Marthe Kerkwijk, gevolgd. Tot slot heb ik onlangs een online lezing bijgewoond over Niccolò Machiavelli, uitgesproken door Tinneke Beeckman. Dat was zeer de moeite waard.

Eindelijk ben ik, Cathelijn Timmers, 'officieel' vriend van ISVW. Ik ben gestart met de opleiding Praktische Filosofie in 2012, een opleiding als een snoepwinkel. Er ging een wereld voor mij open met diverse onderwerpen en praktische werkvormen om filosofie te doen. Daarna ging ik door met de beroepsopleiding Socratische Gespreksleider en sindsdien ben ik een regelmatige bezoeker van losse cursussen en dagen.

Ik werk als praktisch filosoof, deels bij de Hogeschool Utrecht, deels vanuit StudioWijs. Rode draad is daarbij 'het voeren van het goede gesprek' en 'het doen van een filosofisch onderzoek'. Ik doe dit met verschillende werkvormen, met verschillende doelgroepen en rondom verschillende onderwerpen.

Bij Hogeschool Utrecht ben ik verbonden aan diverse bachelor- en masteropleidingen. Ik verzorg trainingen op het gebied van technologie & ethiek, filosofisch gesprek, integriteit en moreel beraad. Ik vind het interessant te kijken naar tools en technieken om het ethisch bewustzijn van professionals te vergroten. Elementen uit de praktische filosofie zijn hierbij een prachtige aanvulling, zoals gemeenschappelijk onderzoek naar waarden en filosofische gesprekstechnieken.

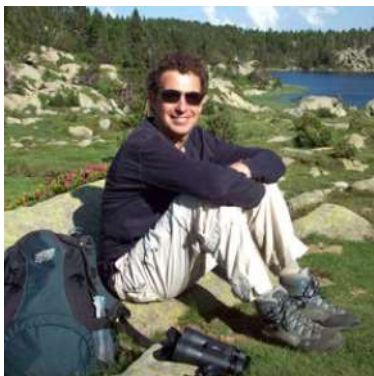
Ethische bekwaamheid start immers met bewustzijn: wat is fundamenteel belangrijk voor jou? En wat betekent dit praktisch voor je dagelijks handelen? Daarnaast geeft het delen van elkaars perspectief vaak verdieping; in een visie, een gedragscode of een concrete beleids- of ontwerpkeuze.

De laatste jaren heb ik veel trainingen verzorgd en professionals begeleid rond de onderwerpen Digitale Ethiek en Design Ethiek. Ethische vragen over het verzamelen, analyseren en/of gebruiken van data, de grenzen aan het inzetten van persuasieve technieken, ontwerpkeuzes bij het maken van digitale producten en diensten, het formuleren van een digitale strategie of gedragscode. Een veelheid aan onderwerpen en ethische vragen komt dagelijks voorbij.

ISVW is voor mij een prachtige plek om even achterover te leunen, te mijmeren, op het puntje van mijn stoel te zitten en met nieuwe energie verder te gaan. Ik kijk er naar uit jullie daar te treffen.

Cathelijn Timmers

Patrick Follon

Als nieuwe Vriend van ISVW werd mij gevraagd hoe ik in contact ben gekomen met ISVW en of ik mezelf kort wil voorstellen. Ik word regelmatig op de hoogte gehouden van de activiteiten van ISVW via Filosofie Magazine, waar ik ruim 20 jaar abonnee van ben. Pas in november vorig jaar heb ik het prachtig gelegen ISVW-gebouw bezocht, waar Jan Ewout Ruiter en Luuk Stegman een inspirerende crash course 'Visieontwikkeling in organisaties' gaven.

Mijn kennismaking met filosofie begon aan de universiteit van Wageningen, waar ik werd opgeleid in de biologie, ecologie en informatica. Sindsdien lees ik alles over filosofie van

technologie en de toenemende invloed ervan op ons leven en handelen. Eerder dit jaar las ik "De sprong in de techniek" van Lieve Goorden, een prachtig en toegankelijk geschreven boek, uitgegeven door ISVW.

Ik woon en werk als zelfstandig ondernemer in Amsterdam en adviseer bedrijven en IT-organisaties over vraagstukken in de informatietechnologie. Naast lezen ben ik groot liefhebber van muziek en films. Vaak ook ben ik wandelend, reizend of sportend te vinden in de natuur. Mijn prille kennismaking met ISVW en haar vrienden is heel positief en ik hoop jullie allemaal te ontmoeten tijdens een van de activiteiten.

Ik ben Paulien Hilbrink. Van mij mogen alle verhalen van mensen naast elkaar bestaan. Niet het ene tegenover of boven het andere, maar het ene naast het andere. Het geheel van levensverhalen is meer dan de som der delen. Mensen kunnen hun (levens)verhalen waardevol maken voor een ander en andersom, door met elkaar in gesprek te gaan.

Filosoferen helpt kinderen hun eigen gedachten te onderzoeken. Ze ervaren dat gedachten van de ander waardevol kunnen zijn voor henzelf en dat het de moeite loont om met aandacht te luisteren. Het vergt moed om anderen met open blik tegemoet te treden. Het is daarom van groot belang om op een jonge leeftijd te starten met filosoferen, nog voordat kinderen zich vastklampen aan meningen en ideeën.

Tegelijkertijd kunnen kinderen de techniek van het denken onder de knie krijgen. Wat zeg ik nu eigenlijk? Wat is hier de vraag? Is dit niet in tegenspraak? Is dit wel logisch? Filosoferen is een onderzoekende, open gespreksvorm waarin je gedachten onderzoekt en daarnaast de techniek van het denken oefent. De filosofisch gespreksbegeleider bemoeit zich niet met de inhoud, maar schept de voorwaarden waardoor kinderen samen kunnen denken.

Ik filosofer met kinderen op de basisschool waar ik werk en met senioren voor de organisatie Oud Geleerd Jong Gedaan. Bovendien geef ik colleges Filosoferen met Kinderen en Jongeren op de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie. Sinds 2018 ben ik bestuurslid van Centrum Kinderfilosofie Nederland.

Paulien Hilbrink

Jeroen de Vos

Met mijn vriendin woon ik al tien jaar *niet* samen. Mijn burens blijken ook mijn vrienden. Ik ben ziek (reuma) en kan minder dan je denkt of ziet. Waarom deze woorden om mezelf een gezicht te geven? Ze zullen nooit toereikend zijn: een mens is altijd meer of minder dan hij zegt.

Breek om die reden mijn eerste alinea open, ontleed haar. Zie wat er boven komt. Of die uitkomst de beste is, weet ik niet, het gaat me niet om hermeneutiek, maar om Derrida's deconstructivisme: het geloof dat iedere tekst multi-interpretabel is en nooit een vaste betekenis heeft en zelfs meer is dan dat, kortom 'het eeuwige puzzelen', om de boel nog verder te parafraseren.

Derrida was mijn kennismaking met de ISVW. De man blijft intrigeren omdat ik slechts twee

nagels achter zijn gedachten krijg, een kier die een heel speelveld bloot legt en daar houd ik van: spelen in mijn hoofd. (Iets dat ik nog kan ondanks mijn lijf. De ISVW helpt me die vrijheid te verkennen. Als je mij door de gangen ziet lopen, concludeer dan: daar loopt een vrije geest... letterlijk.)

Om het multi-interpretabele kort in te perken, geef ik je mijn naam: Jeroen de Vos en – om die concreetheid vervolgens weer open te breken – ook het taaladvies van Vlaanderen. be: "Haakjes worden hoofdzakelijk gebruikt om informatie toe te voegen die in principe kan worden weggelaten." Volgens dat principe probeerde ik mezelf voor te stellen, wellicht wat summier door de restrictie van 250 woorden... tel maar na.

Penningmeester Vrienden op reis

Door Joost Pigmans

Al mijn hele leven heb ik een passie voor reizen, in mijn studententijd maanden door Europa liftend. Later vliegend, backpackend, kamperend en in hostels. Sinds 15 jaar reizen wij, Marijke en ik, in '4x4 overlanding reisauto's'. Na een oude Toyota Landcruiser en een Toyota Hilux hebben we afgelopen twee jaar een oude brandweerauto, Mercedes Benz 8,14 DA 4x4 uit 1993, omgebouwd tot camper.

Omdat wij graag off-road rijden en wildkamperen zijn onze reizen meestal buiten Europa. We wachten niet tot we met pensioen zijn en doen iedere drie jaar een reis van vier tot zes maanden. Dat heeft ons al gebracht in Bolivia, Peru, Brazilië en Argentinië in 2011, in Iran, Armenië en Georgië in 2016 en in Rusland, Kazachstan, Oezbekistan, Tadzjikistan en Kirgistan in 2019. Doel van de laatste reis in 2022 was Mongolië maar dat hebben we moeten afblazen door de oorlog in Oekraïne en de ontoegankelijkheid van Rusland. Daarom hebben we als alternatief bedacht om via Italië en Griekenland naar Turkije te gaan om vandaar Iran, Armenië en Georgië aan te doen. Iran hebben we niet bereikt door pech met de auto en veel te hoge temperaturen van 50 graden en meer.

Dat is trouwens een mooi haakje naar een van de belangrijkste aspecten van reizen: je moet heel flexibel zijn. We plannen meestal heel globaal en zien van dag tot dag wat we doen. Deze reis zou een vriend de eerste maand samen met mij starten. Echter na drie dagen haakte hij af door omstandigheden. We hebben pech met de auto gehad en dat kostte zo maar drie weken vastzitten op één plek. Doordat we daarna geen 4x4 meer hadden moesten we een aantal ruigere routes overslaan. De laatste maand zou mijn dochter met mij reizen maar die werd net daarvoor ziek. Zo zie je maar, telkens moet je de plannen aanpassen en flexibel zijn.

Van de andere kant wordt reizen steeds gemakkelijker als je het vergelijkt met tientallen jaren terug. Steeds meer jonge mensen spreken Engels en in de meeste landen kennen ze intussen wel toeristen. Taal blijft altijd wel een uitdaging. De grensovergangen zijn veel eenvoudiger geworden hoewel je voor sommige landen nog wel visa en Carnet-de-Passage, een soort paspoort voor je auto, moet hebben. Ook zijn er steeds meer apps voor naviga-

tie, het zoeken van slaapplekken of wildkamperen, informatie over grensovergangen, geld en simkaarten. Standaard na iedere grensovergang is geld pinnen of wisselen, simkaart kopen en verzekering kopen, want de groene kaart is maar geldig tot en met Turkije. Over Turkije gesproken: wij hebben zeer uitgebreid het zuidoosten bezocht waar nu de aardbevingen zijn geweest. Dan ervaar je dat toch anders. Ook hebben we gekampeerd in Armenië vlak langs de grens met Azerbeidzjan waar drie dagen later de raketten insloegen.

Wat is er nu zo leuk aan reizen? Voor mij zijn dat de volgende thema's:

- Vrijheid: we hoeven niets en hoeven ook nergens op tijd te zijn.
- Culturen en geloofsovertuigingen ervaren en beleven: vooral bij grote verschillen tussen landen die aan elkaar grenzen.
- Natuur: dwars door een land trekken van grote steden tot de meest afgelegen plaatsen en Nationale Parken, met veel afgelegen en off-road wegen.
- Mensen ontmoeten, zowel lokalen als reizigers, jong en oud, gewoon en heel bijzonder.

Reizen is 'a way of life' en wij genieten daar telkens weer met grote teugen van. In tegenstelling tot wat veel mensen denken is een reis van zeven maanden geen vakantie van zeven maanden. We maken wel eens het grapje dat we na zo'n reis toe zijn aan een vakantie. Ondanks dat kijken we nu alweer uit naar de volgende reis, hoewel ik nu eerst als penningmeester van de Vrienden wel wat in te halen heb!

Leven als stoïcijn – of niet

Ik ben boos. Woedend. Gefrustreerd.

Mijn video over Rutger Bregmans *De meeste mensen deugen* loopt niet. Mijn dochter graait voortdurend in de voorraadla en strooit rode linzen in iedere hoek van de kamer. En ik blijf het schrijven van een stukje over mijn aankomende boek maar uitstellen.

Mijn innerlijke stoïcijn probeert deze woede te plaatsen, om te zetten in beweerezinnen die onterecht zijn. Ik ben nu niet de beste beoordelaar van mijn eigen video. Voor mijn dochter is dit nu de meest fascinerende handeling – ik kan het straks allemaal zo opruimen. Het stukje voor de Vrienden van de ISVW, daar kan ik vanavond aan beginnen, als Ava slaapt.

De frustratie blijft. Neemt zelfs toe. Ook hiervan kan ik de irrationaliteit doorgronden, maar dat voedt alleen maar de rusteloosheid. Ik weet dat het geen zin heeft, maar het is er.

Mijn lichaam kent meer wijsheid, opent de koelkast, snijdt een dik stuk kaas af. Met iedere hap zakken de gevoelens iets weg. Na een tweede stuk kaas zie ik de video weer zitten, heeft mijn dochter de lol van haar driewieler weer ontdekt en realiseer ik me dat ik de perfecte invalshoek heb voor het stukje over Leven als stoïcijn – of niet.

Want het bovenstaande voorbeeld is weliswaar klein, en onbenullig, maar staat symbool voor een van de vele aanliegroutes over de vraag wat we heden ten dage nog aan het stoïcisme hebben. We, zijn in dit geval – emeritus hoogleraar en vertaler van het werk van Epictetus – Gerard Boter, en ondergetekende, Floris Leest, videomaker, afgestudeerd filosoof op het stoïcisme en in het verleden beoefenaar van het stoïcisme – met wisselend succes.

Naast een groot verschil in leeftijd, verschillen we ook behoorlijk qua intellectuele achtergrond en positie.

Gerard staat welwillend tegenover een aardig deel van het stoïcijnse gedachtegoed, zoals over hun omgang met emoties

als woede. Ik, daarentegen, vind het lariekoek alles te reduceren tot beweerezinnen die al dan niet overeenstemmen met de werkelijke staat van de wereld. Voor mij gaat het om relaties, tot je omgeving, en relaties in jezelf. Vandaar ook die nadruk op het lichamelijke.

Zoals u ongetwijfeld weet, is vrijwel ieder boek dat tegenwoordig gepubliceerd wordt over het stoïcisme een lofzang. Wij betwijfelen dit (of, vooral ik), en brengen dit tot u in de vorm van een dialoog. Het mooie hieraan is dat het een oprechte dialoog is. De meeste dialogen in de westerse wijsbegeerte zijn schijndialogen. Denk Plato,

”

Ik ben ervan overtuigd dat u op het einde van het boek anders over het stoïcisme denkt.

waarin er een leerling en een meester zijn, iemands stem die we gelijk dienen te geven. Gerard en ik leren werkelijk van elkaar. Als geen ander weet hij historische voorbeelden te geven en het gedachtegoed in de tijd te zetten. Ik weet weer vooral de nadruk te leggen op blinde vlekken van het stoïcisme, zoals hun denken over kunst, vrouwen en slavernij. En ik betwijfel hoe nuttig hun denken überhaupt nog is in een mondiale wereld, waarin alles met elkaar verbonden lijkt te zijn.

Beiden eindigen na elkaar meermaals gesproken te hebben op een andere plek dan waar we het boek instapten. Het is ook mijn hoop dat dat met u als lezer ook gebeurt. Of u nou al leeft of wil leven als stoïcijn, of absoluut niet, ik ben ervan overtuigd dat u aan het einde van het boek anders over het stoïcisme denkt.

Dus ja, ook ik geloof nog in de kracht van het denken – naast die van een blokje kaas en die van een goed gesprek.

Door Floris Leest

Het boek *Leven als stoïcijn. Of niet?* verschijnt binnenkort bij ISVW Uitgevers. Meer informatie is te vinden op <https://isvw.nl/shop/leven-als-stoicijn/>

Oproep

Bestuurders gezocht voor de Vriendenvereniging

Van twee algemene bestuursleden, Rity van der Avoort en Leo van de Meij, loopt in juni de eerste bestuurstermijn van 3 jaar af. Zij hebben beiden besloten geen nieuwe termijn in te gaan. Leo kan dit niet meer combineren met zijn drukke baan als directeur van een aantal basisscholen. Rity heeft aangegeven als vrijwilliger actief te willen blijven in haar rol als eindredacteur van het Vriendenmagazine, in de Café-commissie en speciale projecten zoals de essaywedstrijd.

De secretaris, Carry Pannekeet, stopt voortijdig met haar eerste termijn om gezondheidsredenen. Ook zij hoopt actief te blijven en het bestuur desgewenst te blijven ondersteunen als notulist. De voorzitter, Fred Ahsmann, zal per juni een tweede bestuurstermijn starten. Joost Pigmans, de penningmeester, zet zijn eerste termijn voort. Dit betekent dat het bestuur op zoek is naar minimaal één algemeen bestuurslid en een bestuurssecretaris.

In de afgelopen jaren is veel aandacht en energie uitgegaan naar het verzelfstandigen en reorganiseren van de vereniging op een manier die vereist was om de ANBI-status terug te krijgen. Daarnaast is een nieuwe huisstijl ontwikkeld, is een impuls gegeven aan het Vriendenmagazine en is een reguliere cyclus van Filosofische Cafés opgezet. Met toenevend succes. Daarnaast is een start gemaakt met de opzet en uitvoering van het subsidiebeleid. Zowel in 2021 als 2022 zijn aanvragen gehonoreerd voor een diversiteit aan initiatieven op het terrein van de publieksfilosofie.

Dat alles staat nu, mede dankzij de inzet van vrijwilligers in de verschillende commissies, stevig op poten. In de ko-

mende jaren zal de aandacht vooral uitgaan naar de bestendiging van wat bereikt is. Daarbij is het streven dat het uitvoerende taken meer en meer door vrijwilligers worden uitgevoerd en het bestuur kan focussen op bestuurlijke taken. Speerpunten daarbij zijn het opzetten en uitrollen van een samenhangend vrijwilligersbeleid, fondsenwerving met het oog op continuïteit van het subsidiebeleid en het verder ontwikkelen van de relatie en samenwerking met de ISVW.

Het bestuur komt, met uitzondering van de zomervakantie, een keer per maand bijeen. Daarnaast organiseert zij de Algemene Ledenvergadering. Het tijdsbeslag is gemiddeld 8 uur per week. Informatie over de vereisten voor de verschillende bestuursfuncties is te vinden op [onze website](#).

Indien u interesse hebt in een van deze functies, dan kunt u een motivatiebrief met CV sturen aan de secretaris van de vereniging: secretaris@vrienden-isvw.nl. Voor vragen en aanvullende informatie over de openstaande bestuursfuncties kunt u terecht bij de voorzitter, Fred Ahsmann en de secretaris Carry Pannekeet.

Wij hopen de nieuwe bestuursleden op de eerstvolgende Algemene Ledenvergadering van 18 juni voor te kunnen dragen.

Vrienden Subsidie Nieuws

Door Carry Pannekeet

Zoals eerder gemeld is de jaarcyclus voor de subsidieaanvragen verschoven, zodat die beter in de pas loopt met de landelijke filosofiekalender. Ter overbrugging is er in 2022 eenmalig een derde ronde ingelast. Dit heeft op de valreep van het jaar geleid tot een tweetal toekenningen. Deze keer allebei aan de ISVW. De eerste betrof een plan van de ISVW om een netwerkconferentie te organiseren voor vrijwilligers die lokaal filosofische activiteiten organiseren. De tweede betrof een vertaling uit het Duits van het boek *Die Rettung der Arbeit* van Lisa Herzog. Het boek behandelt de consequenties van de steeds ingrijpendere digitale transformatie voor de arbeidsmarkt. Het verscheen in 2019

in Duitsland en kreeg daar meteen aandacht en erkenning. Ondertussen komt de uiterste datum voor het inleveren van subsidieaanvragen voor de eerste ronde van 2023 in zicht. Wij hopen op weer een aantal interessante aanvragen. Tegelijkertijd is er vooruitgang geboekt in de zoektocht naar vervulling van de vacature in de subsidieadviescommissie (SAC). Hidde de Blouw heeft aangegeven dat hij bereid is om een ronde op proef mee te draaien en zal daarna beslissen of hij zitting wil nemen in het SAC.

De deadlines voor 2023 zijn voor de eerste ronde **31 maart 2023** en voor de tweede ronde **30 oktober 2023**.

Boekrecensie

Franciscus van den Enden **Vrije staatkundige stellingen**

Vertaald door C.L. Vermeulen, Gorredijk (2022): **Noordboek**

Dit boek is een fundamenteel document dat ten grondslag ligt aan onze huidige democratie en staatsinrichting. Er bestaat een eerdere bewerking uit 1992 van de hand van een zekere Klever. Deze ontdekte dat het in 1670 anoniem uitgegeven pamflet geschreven was door Van den Enden (1602-1674), notabene de leermeester van Spinoza.

De actuele Nederlandse vertaling, vanuit 17e-eeuws Hollands, zal nog een hele klus geweest zijn. Maar het lezen ook. Van den Enden wil zijn boodschappen nogal eens illustreren met ontkenningen van tegengestelde voorbeelden. Het ademt de sfeer van een ouderwets handgeschreven document, met veel bijzinnen en dubbele ontkenningen, liefst in aanvoegende wijs. Het vertoont daarmee opvallende overeenkomsten met de wekelijkse brief die een priesterstudent vroeger aan diens ouders diende te versturen. Het schrijven diende in een 'open' envelop bij de rector ingeleverd te worden en werd vervolgens gecontroleerd op inhoud, stijl en grammatica. Waarschijnlijk was dat toen al te controversieel. Ondanks zijn studie Theologie en Filosofie werd Van den Enden dan ook niet toegelaten tot het beoogde priesterschap. Zijn interesses gingen trouwens verder: Latijn, kunsten, geneeskunde en politiek, vooral pedagogisch geïntereerd.

Zijn ideeën zijn helder. Democratie is de enige doelmatige staatsvorm. Alle burgers zijn gelijk. Bewaking van vrije meningsuiting en bescherming van de zwakken zijn essentiële staats-verantwoordelijkheden. Eigen belang en gemeenschappelijk belang dienen altijd hand in hand te gaan. Wanneer het particuliere belang overheerst, gaat het geheel, de staat, ten gronde. Dat geldt ook binnen het huwelijk. Wanneer een der partners niet kan voldoen aan diens echtelijke verplichtingen, dient een oplossing gevonden te worden voor de 'productiviteit' van de ander. Het inleveren van het individu aan het grote geheel is een vorm van slavernij, evenals sektarisch bijgeloof en georganiseerde godsdienst. Hij fulmineert tegen de pauselijke hiërarchie met de geestelijke en materiële uitbuiting van het volk. Tegelijkertijd proclameert hij het christelijke geloof. Dat zou volgens hem objectief aantoonbaar zijn. Daarmee vertoont zijn 'God', filosofie en ethiek veel overeenkomsten met de hedendaagse wetenschap en het humanisme pur sang.

Zijn visie op landsbestuur en kerk viel slecht. In het Hollandse Amsterdam werd hem nog alleen de mond gesnoerd maar in Parijs wachtte hem, als 'té vooruitstrevende' hofarts van Lodewijk de Veertiende, uiteindelijk de galg.

Erno Eskens, die dit boek, dankzij een subsidie van de Vrienden, uitgeeft bij Noordboek, geeft in het filosofisch café van april een lezing over de betekenis van Van den Enden en zijn boek.

Door Frans van der Lem

NOORDBOEK

Livestream filosofische cafés

Vanaf januari 2023 bieden we bij de filosofische cafés een livestream aan voor Vrienden en belangstellenden die niet in de gelegenheid zijn om naar de ISVW te komen. Dat kan zijn omdat je ziek bent of slecht ter been. Of omdat je ver weg woont of zelfs in het buitenland. We hopen natuurlijk nog steeds veel Vrienden te ontmoeten bij de ISVW, maar zijn ook blij met deze nieuwe mogelijkheid om een café online bij te wonen. Je kunt op elke uitnodiging voor het café de instructie van aanmelden vinden.

Erwin van Aalst is onze man achter de camera.

Colofon

Het Vriendenmagazine beoogt het volgende: De verbinding stimuleren tussen mensen met belangstelling voor publieksfilosofie, de Vrienden in het bijzonder, het breed delen van filosofisch en maatschappelijk betrokken verhalen, opvattingen en ervaringen.

Bestuur Vrienden ISVW

Fred Ahsmann	Voorzitter	fahsmann@vrienden-isvw.nl
Carry Pannekeet	Secretaris	secretaris@vrienden-isvw.nl
Joost Pigmans	Penningmeester	penningmeester@vrienden-isvw.nl
Rity van der Avoort	Bestuurslid	rvdavoort@vrienden-isvw.nl
Leo van der Meij	Bestuurslid	lvdmeij@vrienden-isvw.nl

Redactie Vriendenmagazine

rvdavoort@vrienden-isvw.nl

Eindredactie	Erwin van Aalst, Rity van der Avoort
Redactiemedewerkers:	Stefan Steenkamp, Miriam Rybier, Kobi Wapenaar, Frans van der Lem, Sanne Rombouts, Anja Hoogenboom, Hidde de Blouw, Maureen Astrid, Willemijn van Gaalen
Columnist	Rudi Holzhauer
Keukentafelgesprekken	Claudia Pino
Foto's voorpagina	EVA Fotografie
Vormgeving & DTP	Jelle - Ontwerp, Foto & Druk

Het volgende Vriendenmagazine verschijnt in juni 2023 en heeft als thema:

'Wijsheid uit alle windrichtingen'. Kopijsluiting is **4 juni 2023**.

Jouw verhaal in het Vriendenmagazine?

Schrijf ons over je ervaringen tijdens cursussen of weekenden die over de publieksfilosofie gaan. Deel de levensverhalen waar je van geleerd hebt of die je tot inzicht hebben gebracht. Mail ons over gebeurtenissen die je geïnspireerd hebben.

We nodigen onze Vrienden van harte uit om hun ervaringen en verhalen naar de redactie te sturen:

rvdavoort@vrienden-isvw.nl

ISVW
VRIENDEN